

Carsten Niebuhr Biblioteket

En bogserie om islamisk kultur

I4:2007

Shaykerne og kokkepigen

Johannes Pedersens i Cairo. Af Jakob Skovgaard-Petersen

Systemfusion

Julie Harboe om kunstneren Niels Nedergaards udvikling af en ny ornamentik

Taha Hussein

Uddrag fra selvbiografien »Dagene«

Fra Afrika til al-Azhar

Annette Haaber Ihle om afrikanske studenter i Mellemøsten

Den jødiske sheik

Jakob Skovgaard-Petersen portrætterer Ignaz Goldziher, den moderne islamforsknings grundlægger

Al-Azhar er den fjortende udgivelse i Carsten Niebuhr Biblioteket, en serie, som Davids Fond og Samling udgiver sammen med Carsten Niebuhr Afdelingen, Københavns Universitet, med det formål at gøre lødige bøger om islamisk kultur tilgængelige på dansk.

Brug bestillingskortet bag i bladet

AL-AZHAR

FORLAGET
VANDKUNSTEN

www.cnbib.dk

EN BOG I
CARSTEN
NIEBUHR
BIBLIOTEKET

Carsten Niebuhr Biblioteket

Carsten Niebuhr Biblioteket er en bogserie om islam og islamisk kultur og historie. Nogle af bindene i serien oversættes til dansk, andre bliver skrevet direkte. De henvender sig alle til den ikke-specialiserede læser og tilrettelægges efter de bedste traditioner for dansk bogarbejde, omsat til det 21. århundrede.

Carsten Niebuhr Biblioteket udgives i fællesskab af C.L.Davids Fond og Samling og Carsten Niebuhr Afdelingen på Københavns Universitet.

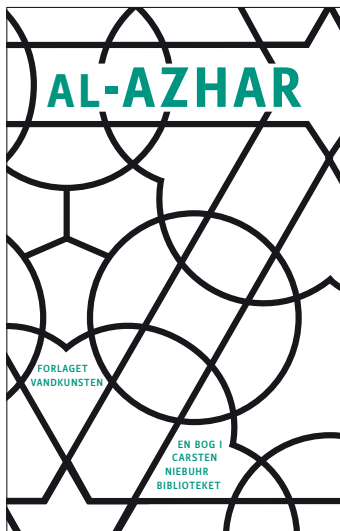
Titlerne i serien udvælges af en redaktion bestående af redaktør Pernille Bramming, arkitekt, professor Hans Munk Hansen og lektor, dr.phil. Jakob Skovgaard-Petersen.

Den første udgivelse var bind 1 af Carsten Niebuhrs *Rejsebeskrivelse fra Arabien og andre omkringliggende lande*. Michael Cooks *Koranen. En meget kort introduktion*. var nummer to. Siden kom Olivier Roys *Den globaliserede islam* samt Patricia Cronos *De fremmedes bog. Arabisk nostalgisk grafitti fra middelalderen* og endelig Oleg Grabars klassiker *Alhambra*.

I 2005 kom bind 2 af Carsten Niebuhrs *Rejsebeskrivelse fra Arabien og andre omkringliggende lande*, Robert Irwin: *1001 nat. En indføring og Min Sundheds Forliis. Frederik Christian von Havens rejsedagbog fra Den Arabiske Rejse 1760-1763* samt Roy Mottahedehs skildring af shia-islam: *Profetens kappe*.

I 2006 udkom Sami Zubaidas *Ret og magt i den islamiske verden* og A.W.Dinesens *Abdel-Kader og forholdet mellem franskmænd og arabere i det nordlige Afrika*.

I foråret 2007 udkommer Annemarie Schimmels *Små paradiser* og *Al-Azhar* af Hans Munk Hansen, Jakob Skovgaard-Petersen og Johannes Pedersen. I efteråret udkommer der to oversættelser om kvinder i islam.

Al-Azhar – tre bøger i een

To førende danske islam-kendere, direktør, dr.phil. Jakob Skovgaard-Petersen og arkitekt, professor Hans Munk Hansen har skrevet nye bøger om henholdsvis al-Azhar-universitetets rolle i det 20. århundredes politiske historie i Egypten, og om moské-kompleksets bygningshistorie. De to moderne forfattere flankerer en genudgivelse af »Al-Azhar«, skrevet i 1922 af professor Johannes Pedersen, det 20. århundredes vigtigste danske islamforsker.

De tre bøger er indbundet i et harmonikabind, en boghistorisk leg med tre selvstændige bøger om samme emne.

Bindet er fremstillet af håndbog-bindere i Cairo af gult oasegedeskind. (En oase-ged er en ged, der har levet sit liv i en oase, hvor den har gnu-

Hver udgivelse i serien har sit eget præsentationsblad. Bøger og blade kan bestilles på kuponen.

Carsten Niebuhr Biblioteket udsendes på Forlaget Vandkunsten.

3 bøger i 1: Johannes Pedersen: **Al-Azhar. Et muhammedansk universitet** / Jacob Skovgaard-Petersen: **Al-Azhar 1922-2006** / Hans Munk Hansen: **Al-Azhar moskeens historiske bygningsanlæg**. Tilrettelagt af Åse Eg Jørgensen og Carl-H.K. Zakrisson.

13,5 × 21,3 cm, 328 sider, indbundet i harmonikabind af gul oaseged, illustreret.

Pris 399 kr. (abonnementspris 299,- kr.). ISBN 978-87-7695-055-2

Kan det overhovedet lade sig gøre? Hverken forlag eller bogbinder har lavet et harmonikabind før. Her gør bogbinderen, Abdel Zoher, det allerførste bind færdigt. Foto: Forlaget Vandkunsten.

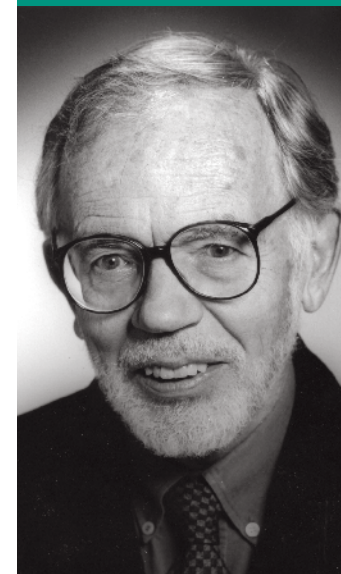
Jakob Skovgaard-Petersen (f. 1963), dr.phil., direktør for det Dansk-Egyptiske Dialog Institut i Kairo, lektor på Carsten Niebuhr Afdelingen, Københavns Universitet. Har forsket i moderniseringen af den islamiske verden i det 19. og 20. århundrede, temaet for disputatsen *Defining Islam for the Egyptian State*, Leiden, 1997. I 2002 udkom en revideret udgave af hans bog *Moderne Islam*.

Al-Azhar er i dag et moderne statsligt universitet på godt og ondt. Men al-Azhar er samtidigt mere end et universitet. Det er også sæde for den religiøse autoritet i Egypten og måske det væsentligste muslimske lærdomscenter i verden. Jakob Skovgaard-Petersens bog fortæller historien om al-Azhars udvikling fra madrasa til nationalt masseuniversitet, udenrigspolitisk redskab og omstridt kilde til islamisk politisk legitimitet i Egypten. Hermed bliver bogen også en nøgle til forståelse af islamisk social og politisk tænkning i det 20. århundrede.

Johannes Pedersen (1883 - 1977), dr.phil. & dr. theol, professor i semitisk filologi. Præsident for Videnskabernes Selskab 1963-1969, formand for Carlsbergfonden 1933-1955. Johannes Pedersens omfattende videnskabelige produktion placerede ham blandt verdens førende islam-forskere.

Johannes Pedersen studerede på al-Azhar i vinteren 1920-1921. Ved sin hjemkomst i 1922 udgav han en lille bog om sine iagttagelser, som blev en klassiker blandt danske islam-studier. Bogen har ikke i de mellemliggende 80 år mistet noget i friskhed, og genudgives nu som en indføring i tradition og hverdag på en islamisk lærdomsinstitution anno 1921.

Hans Munk Hansen, (f. 1929) arkitekt, tidligere professor på Kunstakademiets Arkitektskole. Leder af Kampsax' tegnestue i Teheran 1955-62, egen tegnestue i Beirut 1962-65; har siden da haft bygge- og planlægningsopgaver i Afrika, Asien og Mellemøsten fra sin egen tegnestue i København. I Danmark har han bl.a. stået for restaureringen af Skt. Petri Kirke i København. Har skrevet artikler og katalogtekster om islamisk arkitektur. Hans Munk Hansen har modtaget en række udmærkelser for sit arbejde. I 2005 modtog han Europa Nostra-prisen.

I den islamiske arkitekturs historie indtager al-Azhar en fremtrædende plads. En lille, men kunstnerisk værdifuld undervisningsbygning, Madrasa al-Gawhariye, blev restaureret i 1980'erne med dansk bistand. Hans Munk Hansen behandler i sin bog moskeen i sin helhed og beskriver derefter Madrasa al-Gawhariye.

Shaykherne og kokkepigen

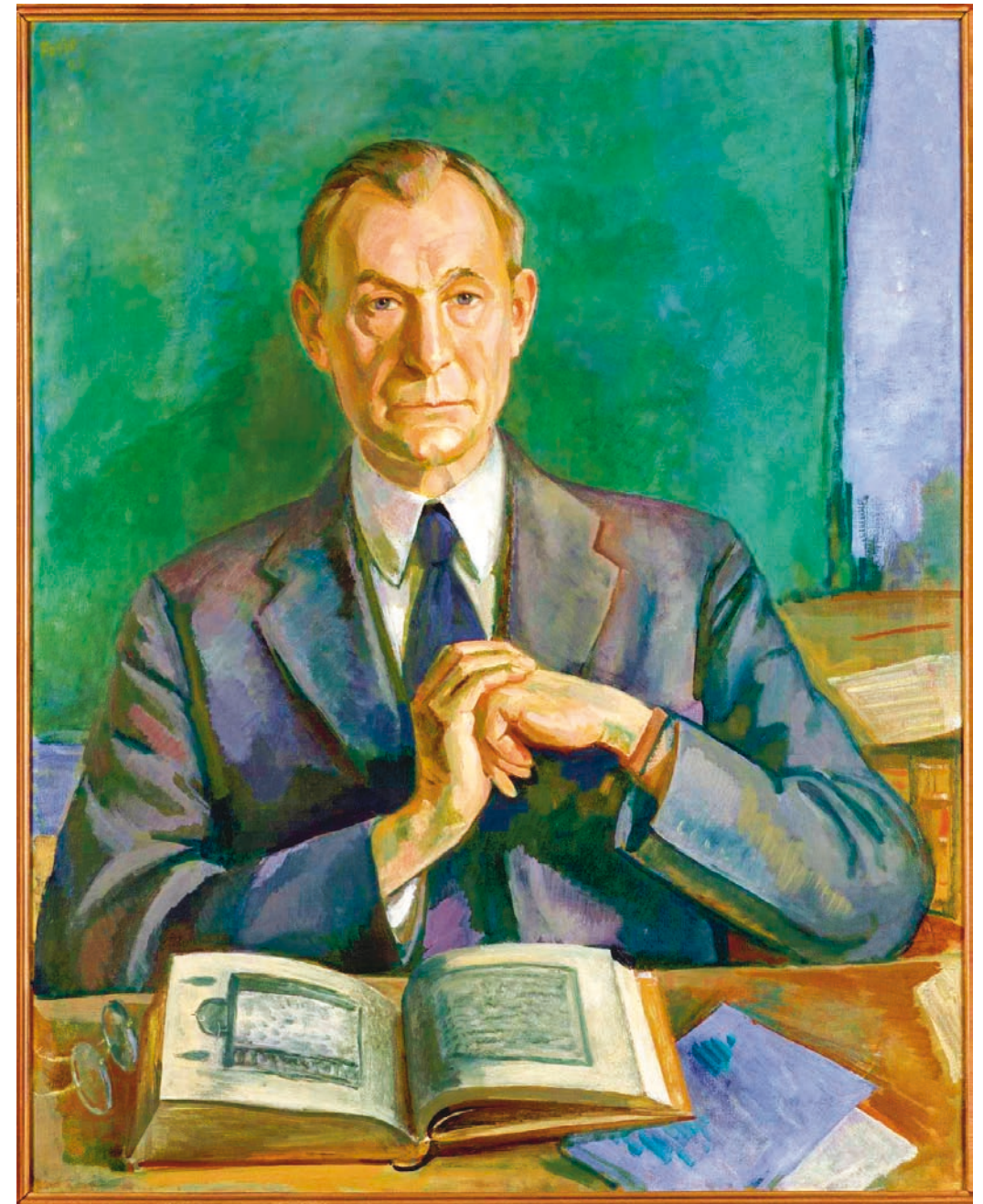
Johannes Pedersen i Cairo, 1920-21

Af Jakob Skovgaard-Petersen

»Der er nu gaaet en Maaned siden jeg kom til Kairo. De første to Uger gik med »forberedende Øvelser«; jeg saa paa Byen, dens Moskeer osv. Det lykkedes mig først derefter at faa en Sproglærer; det var Capt. Davidsen som skaffede mig ham. Han er Kopter og har i mange Aar været Lærer ved en Undervisningsanstalt for Eng-lændere og Amerikanere som Gairdner, vor engelske Præst, le-der...Vi lærer en Time hver Dag, og en stor del af Dagens øvrige Ti-mer gaar med at terpe de Fraser og Fortællinger som jeg gerne skal have paa rede Haand til Timen. Det er jo en anden Maade at lære Arabisk paa, end den jeg er vant til...

»Jeg bor i Isma`ilije-kvarteret, i hvert Fald foreløbig; det er noget langt fra den Del af Byen, som har mest Interesse for mig; jeg har en halv Times Gang ud til Azhar. Saa ofte jeg kan, gaar jeg derud og faar en Passiar med en af Boghandlerne. Det morer mig meget at sidde i deres Boder og tale med dem om Bøgerne og se paa de-res Lager. Det er naturligvis mest de theologiske Materier, som danner Samtalens Emne. Jeg fik sidste Søndag en lang Fremstil-ling af Islams Fortrin frem for alle andre Religioner; naturligvis be-stod de mest i at Profeternes Segl havde bragt en sharia der var bedre en alle andre. Som Exempel nævntes Skilsmisse, og ved-kommendes Respekt for mit Land forhøjedes betydeligt, da jeg fortalte ham at vi ogsaa havde en saadan Institution hos os, om end i andre Former. Forresten ved de efterhaanden meget god Be-sked med den europæiske Verden og alt hvad der foregaar. Jeg har kun truffet faa, som ikke vidste, hvor Danmark laa. I Paris traf jeg faa som vidste det, i sin Tid.«

Sådan skriver Johannes Pedersen den 2. november 1920 til den 70-årige Frants Buhl, professoren i semitisk filologi på Københavns Uni-versitet, som Pedersen selv kom til at efterfølge halvandet år senere.

Johannes Pedersen, malet af Andreas Friis, 1955.

Side 4-5 Al-Azhar moskeen oppefra. Foto: Kunstakademiet.

Som det fremgår af brevet, var Cairo ukendt territorium for dem begge. Buhl kom aldrig til den Arabiske Verden, og Pedersen kun denne ene gang. De var begge fremragende filologer, men deres forskning var rettet mod ældre tekster, ikke mod nutidigt talesprog. Dette var helt normalt i perioden.

Fra Israel til sufismen

Frants Buhl (1850-1932) og Johannes Pedersen (1883-1977) må karakteriseres som de største og mest indflydelsesrige islamforskere, som Københavns Universitet har fostret. Hvad de manglede af førstehåndskendskab til den arabiske og islamiske verden, kompenserede de for med et imponerende kendskab til – og integration i – deres samtids europæiske forskning og til de kilder til islamisk historie, som allerede dengang primært var at finde i europæiske forskningsbiblioteker.

Som semitiske filologer skulle de spænde over flere sprog, med hebraisk og arabisk som de vigtigste. Det lykkedes dem at blive internationale kapaciteter både i studiet af det Gamle Testamente og i studiet af islam. Det er der ikke rigtigt nogen, der længere kan klare. Frants Buhl havde en stor produktion af studier i det Gamle Testamente bag sig – og knap ti år som professor i Leipzig – da han i 1903 udgav bogen *Muhammeds Liv*, som byggede på et stort kildemateriale, men særligt foretog en samlæsning af Koranen og de senere muslimske biografier af Muhammad. Buhl vendte dog tilbage til de gammeltestamentlige studier, og det er her han har lagt hovedparten af sin forskningsindsats.

Anderledes alligevel med Pedersen. Johannes Pedersen blev født på Langeland, men flyttede som toårig til Skårup ved Svendborg, hvor hans far var førstelærer. Han blev student fra Sorø Akademi 1902 og flyttede derpå til København, hvor han studerede teologi, hvor det især blev undervisningen i det Gamle Testamente under J.C. Jacobsen og Frants Buhls undervisning i hebraisk og senere arabisk, der fangede ham. I 1906 fik han universitetets guldmedalje for en afhandling om de israelitiske stammers indvandring i Kanaan, i 1908 blev han teologisk kandidat, og de følgende år arbejdede han med at oversætte bibelske tekster til en bibelbog redigeret af Edvard Lehmann.

1909-12 var Johannes Pedersen på studieophold i Marburg, Leipzig, Leiden, Paris, Berlin og Budapest. Her påbegyndte han sit arbejde med sin disputats, der kom til at handle om »Den semitiske Ed«, som i forlængelse af Robertson Smiths studier af semitisk religion fulgte en specifik institution fra de tidlige gammeltestamentlige kilder og op til arabiske og islamiske beskrivelser af fænomenet. Her gennemgås typer af eder, deres aflæggelse, overholdelse, og anvendelse, samt forhold til beslægtede begreber som pagten. Disputatsen blev forsvaret i 1912, og herefter påbegyndte Pedersen arbejdet på sit største værk, *Israel*, hvis første del udkom i 1912, mens anden del udkom i 1934.

I disse år udgav Pedersen også enkelte oversættelser fra arabisk af islamiske tekster, og han påbegyndte studier af islamisk mystik, ikke mindst på et ophold i London, kort før afrejsen til Cairo. Alligevel kan man nok sige, at opholdet i Cairo 1920-21 indledte en islamisk fase i Pedersens forfatterskab, som fortsatte gennem resten af hans liv, uden at han dog på nogen måde lagde de gammeltestamentlige studier fra sig. Da han samtidigt blev gift i 1921 og overtog Buhls professorat i 1922, var hans situation også meget forandret. I 1923 udgav han bindet *Muhammedansk Mystik* i serien *Verdensreligionernes Hovedværker*, og i 1924 en samlet fremstilling af islam i det af Lehmann udgivne *Illustreret Religionshistorie*. En bredere fremstilling kom så med bogen *Islams Kultur* fra 1928. Her ser man klart et bredere begreb om islam som en kultur, snarere end alene som en religion med forestillinger, teologi og værdier. Fra 1920erne begyndte han også at publicere artikler til internationale islam-publikationer, hvoraf den vigtigste må siges at være den lange artikel om moskèen til islamforskningens vigtigste publikation, *Encyclopedia of Islam*.

Johannes Pedersen fratrådte sit professorat i 1950, men sad som formand for Carlsbergfondet fra 1933 til 1955. Da en anden udgave af *Encyclopedia of Islam* blev forberedt fra 1948, trådte Pedersen ind i redaktionsgruppen, og han var i perioden fra første verdenskrigs afslutning til op i 1960erne en af de mest centrale islamforskere i verden. Hans arkiv på det Kongelige Bibliotek rummer mængder af breve fra tidens førende orientaler i Europa, USA og Israel. Hans sid-

ste store arbejde var en tilbagevenden til studierne omkring opholdet i Cairo, nemlig en tekstudgivelse af as-Sulamī (d. 1021) *Ṭabaqāt al-ṣūfiyya*, et biografisk leksikon over 105 muslimske mystikere, udgivet i Holland i 1960.

Danskerne i Cairo

Hvad oplevede Johannes Pedersen i Cairo? Og hvordan kom det til at influere hans arbejde som islamforsker?

Intet af dette kan besvares med sikkerhed; Pedersen har ikke selv skrevet om sit ophold, og de to elever der har skrevet biografiske noter om hans liv, var selv filologer af den tekstorienterede, ikke-rejsende art, og har ikke interesseret sig for orientreisen. Så der er kun hans breve til at sammenstykke lidt information om hans oplevelse af den Orient som han arbejdede med livet igennem. Som vi så i det indledende citat, slog Pedersen sig ned i den »europæiske« Cairo – bygget i parisisk stil fra 1860'erne og frem – hvor også de øvrige udlændinge boede, og det var ganske sædvanligt at have en kristen som sin lærer i arabisk. Vi har ikke noget overblik over, hvor mange danskere der befandt sig i Cairo, men det var næppe mere end et par håndfulde. Af Pedersens korrespondance kan man se, at de kom til at udgøre hans første bekendte. Den i brevet omtalte Kaptajn Davidsen var faktisk også orientalist, men af den mere eventyrlystne slags. Magnus Davidsen (f. 1877) havde læst orientalske sprog i København 1895-1900, og i 1912-15 havde han indsamlet etnografica for Nationalmuseet i det Øvre Egypten. Efter at have været indkaldt under verdenskrigen – og overværet revolutionen i Rusland – var han tiltrådt som direktør i handelsfirmaet Brandt & Co i Cairo fra 1919.

Dette firma var blevet oprettet af Ernst Brandt, der som 20-årig var kommet til Cairo i 1905, grundlagde firmaet i 1908 og fra 1926 blev dansk konsul. Hvor Davidsen rejste hjem omtrent samtidigt med Pedersen, forblev Ernst Brandt i landet i godt 60 år, og faktisk i regelmæssig korrespondance med Johannes Pedersen. I sine breve udtrykker Brandt venskab og respekt. Han og hans græske kone besøgte Pedersen i Danmark, og de talte hyppigt om muligheden for at Pedersen igen kunne komme til Cairo, uden at det nogensinde blev til noget. Forbindelsen beroede dog nok så meget på de tjenester,

Brandt gjorde Pedersen; denne købte stort ind af arabiske bøger og håndskrifter, dels til det Kgl. Bibliotek, dels til sit eget bibliotek (som i dag er en grundstamme i Carsten Niebuhr Instituttets bibliotek). Det blev Brandts firma, som sammen med ØK sørgede for hjemtransporten af bøgerne, samt af nogle fint forarbejdede skylleskåle fra en kobbersmed i Khan al-Khalili, som Brandt havde sat Pedersen (og den samtidigt besøgende pastor Skovgaard-Petersen) i forbindelse med. Igennem de følgende år sendte Brandt løbende eksemplarer af *al-Manāt*, det vigtigste islamiske tidsskrift i det 20. århundrede, som han nu abonnerede på for Pedersen. Engang i 1925 gik han endog på besøg hos udgiveren, den berømte Rashid Rida, for at udrede finanserne i abonnementet.

Herudover lader det til, at Pedersen har set nogle danske dommere, som var udstationeret i Egypten. Siden 1870'erne havde der i Egypten været særlige internationale domstole, hvor sager mellem udlændinge og egyptere, eller mellem udlændinge indbyrdes, blev behandlet. Domstolene blev bemanded med udlændinge til en høj løn, og egypterne søgte at besætte dem med repræsentanter for mindre europæiske lande for at mindske afhængigheden af kolonimagten England. På Pedersens tid sad der derfor et par danske dommere i byen Mansura, men også præsidenten for den imponerende domstol i Cairo var en dansker, Didrik Nyholm (f. 1858).

Shaykhen, kokkepigen, derwisherne

Pedersens ophold i Cairo faldt i to dele. I den første del boede han i det europæiske kvarter, havde en koptisk sproglærer og omgikkes primært europæere. I den anden del flyttede han til den islamiske del af byen, havde en muslimsk shaykh som lærer og tilbragte sin tid med studier af islamisk jura og mystik.

Flytningen fandt sted kort efter jul, og Johannes Pedersen fik dermed omkring tre måneder i det islamiske Cairo, før han rejste videre til Jerusalem og Damaskus. Han fik et værelse i en mindre smøge, Darb al-Munajjima, i en dansk håndværkers lejlighed, som han delte med nogle grækere. »Foruden Værelset har jeg et Køkken, og en arabisk Kokkepige sørger for den daglige Ernæring. Hun bærer Navnet Mufida, er Mulat, skilt fra to Mænd og 19 Aar gammel. Hun er

fyldt med Ægyptens Overtro og fortæller mig en Mængde Ting, naar hun ikke er fornærmet, hvilket i Øvrigt hyppigt hænder.«

Pedersen tilbragte nu formiddagene på biblioteket, hvor han afskrev håndskrifter om sufismen. Om eftermiddagen kom der en shaykh til hans hjem, hvor de forsøgte at diskutere metafysik, ligesom de torsdag og fredag læste logik. En dag blev han taget i hånden af shaykhen og ført hen til forelæsning af den mest berømte shaykh i 1920ernes begyndelse, fhv. Mufti Muhammad Bakhit, der dog ikke kom.

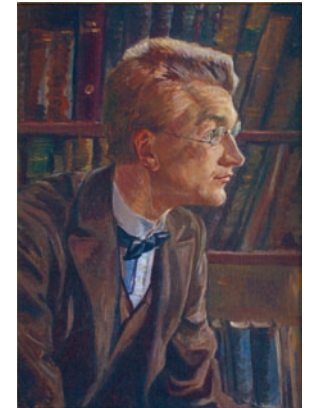
I sine breve og bøger – inklusive den om al-Azhar – opfattede Pedersen al-Azhar og den islamiske teologi og jura som skolastisk og stivnet. Hans førstehånds kendskab ændrede ikke på den opfattelse, som dermed var en tand mere negativ end hans største lærere med kendskab til den moderne muslimske verden, Snouch Hurgronje (som havde tilbragt tid i Mekka og Hollandsk Ostindien) og Ignaz Goldziher (der 50 år forinden havde opholdt sig på al-Azhar). Han konstaterede, at enkelte shaykher var blevet europæiske »inden«, mens omvendt en del af den europæisk klædte effendi-klasse i bund og grund forblev »orientalere« i sjælen.

Omvendt var det med sufismen, som Johannes Pedersen allerede havde kastet sig over i årene forinden. Den fandt han stadig var levende. I et brev til Buhl dateret 25. januar 1921 beretter han om sin deltagelse i muliden (fødselsdagen) for helgenen Abu al-Ela, hvis moské fra 1400-tallet stadig står i bydelen Bulaq helt ude ved Nilen: »Folk var i Grupper og drak Kaffe, medens de hørte paa Recitatorer, Gaderne var illumineret og fra Boder solgtes Sukkervarer. Men ret interessante var Derwisherne, som jeg her saa for første Gang rigtigt. De stod i Telte og foretog rytmiske Bevægelser med Overkroppen, snart langsomt, snart voldsomt, til de tumlede om med begejstrede Blikke eller stirrende som berusede.« Dette blev Pedersens oplevelse af den sufisme, hvis klassiske tekster han endnu i dag må regnes som Danmarks største kender af.

Skellet mellem stivnet islamisk lærdom og levende folkelig religiositet var ikke ualmindeligt i europæisk islamforskning, og reproducerede jo også særligt romantikkens forståelse af den kristne kirkehistorie. Romantikkens opfattelse af død lærdom versus folkelig vis-

dom høres også i ekko af denne passage fra et senere brev til Buhl – altså fra en filolog til en anden – »Min Shejchs Lærdom suppleres fortræffeligt af min Kokkepige, som ikke er fri for at være noget mistænksom mod ham. Hun siger, at disse shejcher beder så meget, og så ligger el-balawi ulykkesfuglen under deres Bedetæppe. Jeg maa tilstaa, at hun er morsommere end han.«

Et gennemgående tema i Johannes Pedersens forskning er institutioner. Fra eden til moskéen, prædikanten, taleren, domstolen og loven. Pedersen rettede her lyset væk fra orientalistikkens klassiske fokus på idéer, og naivt idealistiske opfattelse af, at enkelte grundidéer har formet folk og civilisationer (en forestilling der desværre er dukket op igen i nutidens danske debat om islam). Snarere er det institutionerne, der kendetegner islamisk kultur og har sikret en vis permanens. Bogen om al-Azhar indskrives sig i denne forskning. Ligesådan i bogen *Den arabiske Bog* fra 1946, hvor det er mediet, bogen, der er i centrum – dens produktion, opbevaring, økonomi, anvendelse – snarere end de tanker der måtte være i den. Bogen om den arabiske bog var faktisk et pionérarbejde, hvorfor den blev publiceret på engelsk så sent som i 1983. Man får det indtryk, at planen om at skrive bogen om bogen – og dermed en meta-bog også om hans egen type af forskning og arbejde – måske kan være kommet til Johannes Pedersen, dengang han sad og studerede udgivelser og diskuterede med shaykher, publicister og boghandlere i de små gader omkring al-Azhar.

Johannes Pedersen, malet af Hans Henningsen, 1941.

Kilder

Hammershaimb, E: Johannes Pedersen. Oversigt over Videnskabernes Selskabs virksomhed 1978-79, s. 76-106.

Løkkegaard, F.: Pedersen, Johannes. DBL 2.

Johannes Pedersens arkiv, Det Kgl. Bibliotek.

Systemfusion · Om Niels Nedergårds udvikling af en ny ornamentik

Af Julie Harboe

På udstillingen Intericon organiseret 1986 af kunstnergruppen Ny Abstraktion lå der i et af Charlottenborgs rum et tæppe i skrappe farver på gulvet. Tæppet var formgivet af Niels Nedergård og vævet i Herning. Dets motiv var et resultat af det billedudtryk som Nedergård havde udviklet og forfinet gennem mere end 10 års beskæftigelse med farvesystemer og islamisk ornamentik.

Det var usædvanligt at vise et tæppe på en moderne kunstudstilling i Danmark, men kort tid forinden havde Nedergård haft en udstilling i Cairo, og her havde tæpperne med deres kombination af funktion og æstetik overbevist de egyptiske besøgende og købere. De mønstrede billeder, der passede godt til den europæiske tradition for »billede på væg« var derimod langt fra ornamenternes oprindelsepunkter og gav ikke den samme mening i Egypten.

Selvom der altid har været kontakt og inspiration mellem Danmark og »udlandet« og mange kunstnere har rejst viden om i perioder eller boet i kunstmetropoler har kun få kunstnere skabt et symbiotisk formsprog i mødet med en anden kultur. Nedergårds dybdyboring eller forskning førte til et nyt udtryk. Det opstod i en prægnant dansk kunstsammenhæng og optimeredes igennem kontakten med en kultur og billedstruktur, der ikke findes i den danske billedkunst.

Dette var ikke en »appropriation«, som når en kunstner kopierer et billedsprog ind i sin kunst eller bruger ready-made som et billede

Et af Niels Nedergårds tæpper, produceret af Ege Tæpper. Copyright Ege Tæpper a/s

Julie Harboe, født 1962, magister i kunsthistorie fra Københavns Universitet. Studier i senantik og tidlig byzantinsk kunst, arbejde på københavnske kunstmuseer og som kunstkritiker, længere ophold i Italien og England. 1993-1999 grundlægger og leder *forum-claque*, et kunslaboratorium med interdisciplinære kunstprojekter i Baden, Schweiz. 2001-2004 videnskabelig medarbejder for kunst ved Collegium Helveticum, ETH Zürichs tværvideenskabelige institut. Bor i Niederickbach, Schweiz og arbejder som redaktør, docent i kunsthistorie, kurator og forsker. Projekter bl.a. »Kunstnerisk frihed i Schweiz og Danmark. En transdisciplinær undersøgelse« og et interkulturelt global-cuisine projekt for HSA-Luzern. Har bl.a. skrevet »Remembering or Forgetting the Meaning of an Ornament. Trails of Antiquity in Early Byzantine Ornamentation« i W.Reinink & J.Stumpel (Eds.), *Memory & Oblivion*, pp 759-764. Amsterdam 1999.

Niels Nødergård's arbejdssted i Cairo, huset Beit el-suheimi.

på det fremmede. Der var tale om en fusion mellem en vestlig tolkning af farvesystematik og den islamiske ornamentale tradition.

I vor tid hvor sampling og cut and paste er grundlaget for et globalt kunstfilter er det tydeligt, at Nødergård's arbejder er opstået på et grundlag, der stammede både fra hans personlige interesse for at arbejde med komplekse systemer og fra den visuelle og åndelige impuls han fik under sit ophold i Cairo fra 1979 til 1986.

Som elev på Kunstakademiet i København i 1970'erne gennemførte Niels Nødergård og kollegaen Viera Collaro projektet »1000 farver« efter Alfred Hickethiers farveteori. De 1000 silketryk i 103 nuancer og kombinationer af de tre grundfarver gul, cyan og magenta blev skåret i små kvadrater og sat sammen i store kompositioner der blev mønstre af lys og rum.

Som medlem af kunstnergruppen Ny Abstraktion deltog Nødergård i de store udstillinger fra 1977-1986. Gruppen udviklede et udtryk, hvor helheden og samspillet med beskueren var det centrale. Nødergård's

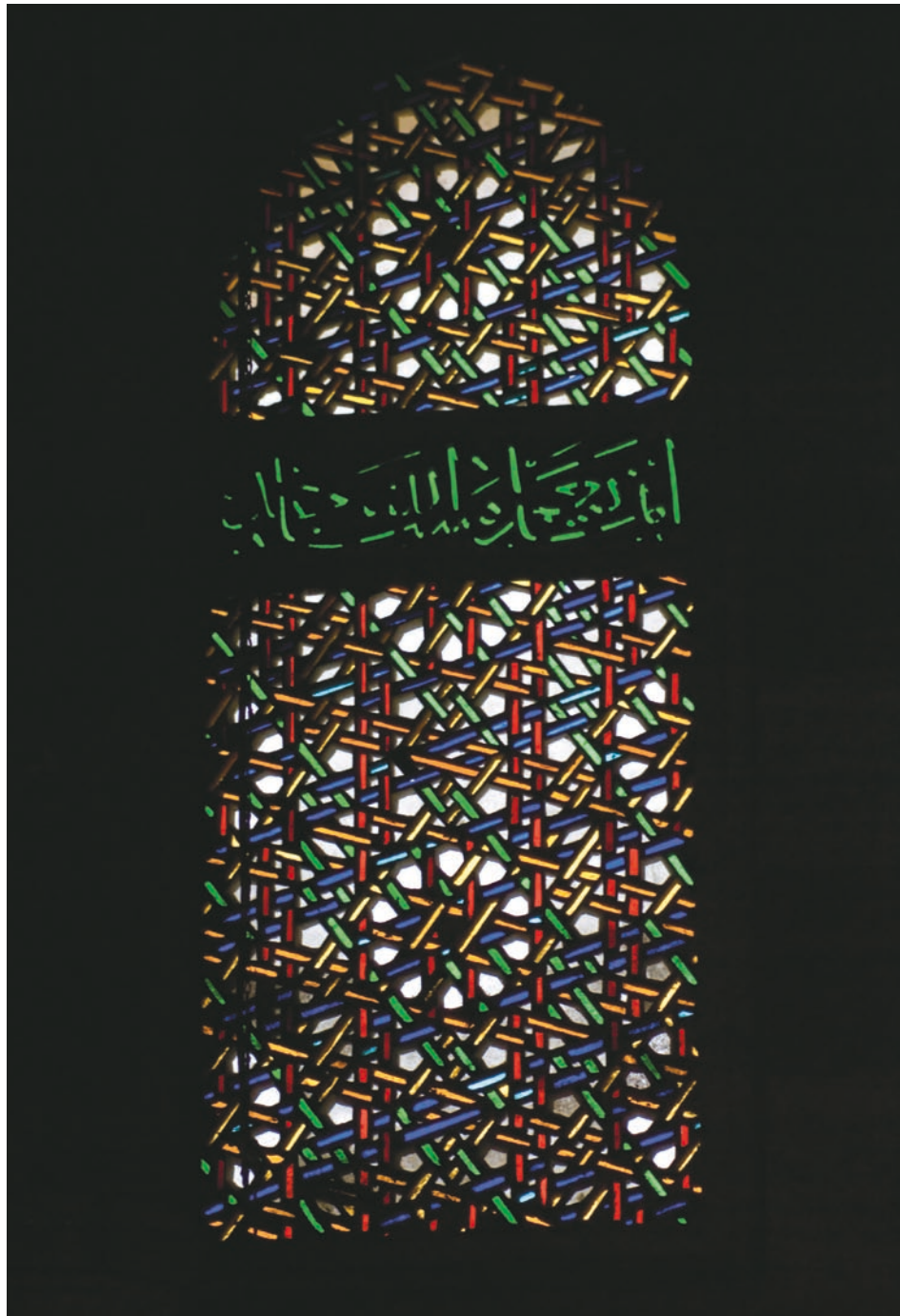
Foto: Søren Møller Christensen.

bidrag til udstillingernes store installationer var i begyndelsen bl.a. farvemodulationerne og studier af menneskekroppen i bevægelse.

1979 modtog Niels Nødergård den egyptiske stats legat til et længere ophold i Cairo og da et hold fra Kunstakademiet i København 1980 begyndte at arbejde med istandsættelsen af bygningskomplekset Beit El-Suheimi fik Nødergård atelier her. Huset blev hans mønsterbog og i den isla der kombinerede rum, farve og lys i en stram systematik.

De første billeder fra Cairo var kopier af ornamenterne fra husets træværk, døre, vinduer og gulve der blev omsat som et net af streger. Farvesætningerne skabte nyt lys og dybde i ornamenterne. Her benyttedes de rene farver rød, gul, orange, blå, grøn, violet og metal variationer.

I forbindelse med restaureringen af al-Azhar moskeen blev Nødergård engageret til at skabe fire vinduer. Vinduerne blev udført på traditionel vis af lokale håndværkere. Grundmønsteret kom fra Musa-

Et af Niels Nedergårds vinduer i al-Azhar. Foto: Søren Møller Christensen.

fikrana dørene i Beit El-Suheimi, der forenkledes til et mønster med vekselvirkning mellem de hvide gipsbroer, der holder det farvede glas. Resultatet er en prisme, der kan skifte udtryk afhængigt af hvor man står i rummet og hvordan lysindfaldet er. Vinduernes klare farver og filigrane mønster minder om de europæiske kirkevinduer, måske specielt gotikkens rosetter, hvis ordnede flimmer af farvet lys også var symbol for vejen til den guddommelige abstraktion.

Ornamenterne fra Beit El-Suheimi var et skridt i udviklingen af det ornamentsystem, som er grundlaget for Nedergårds eget ornament. Den enkle trekant omgivet af seks streger i en lys- og skyggeeffekt har stadig reminiscenser af træ-listerne i Beit El-Suheimis omgivelser, men er som mønster forenklet og som visuel impuls gjort kompleks gennem farvesystematikken. Med denne grundform kan der varieres uendeligt med farver til illusionen af en impuls om lys, rum, bevægelse og dynamik. Hver streg i de malede billeder er sat af kunstneren. Den er således altid forskellig og farvespillet er planlagt og udført i en lang og omstændelig proces.

Det islamiske ornament forener geometriske og skriftlige spor med årtusinders abstraktioner fra naturen. Det er en del af et visuelt system, der afviser imitation og illusion af omverdenen, men ornamenterne er altid kun formidlere mellem de objekter, som de udsmykker og os der ser. De skaber en visuel bro, en tilskyndelse til at lade narrativerne, fortællingerne, blive tilbage og begive sig ud i en abstrakt oplevelse.

Niels Nedergårds billedsprog blev en del af en kunstscene, der kendte neo-geometrisk kunst og den amerikanske pattern painting tradition, men billederne og deres indhold er en nytolkning af ornamentets formål. De kan ses som et billede på mødet mellem systemerne. Som alle ornamenter placerer de sig i et mellemrum. Denne åbning viser både ud over det vestlige kunssystem og er en personlig tolkning af den østlige anonymitet.

Litteratur

Niels Nedergård – en retrospektiv udstilling på Ny Carlsberg Glyptotek 1989.
København 1989.

Rum 2001. Ny Abstraktion. Arken Museum for Moderne Kunst. København 2001.

Om islamiske ornamenter, se især: Oleg Grabar, *The Mediation of Ornament*. Princeton 1992.

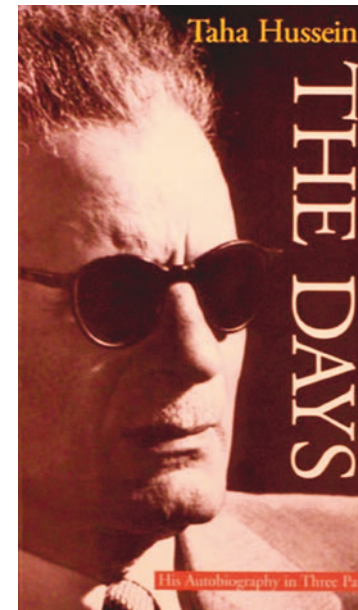
Taha Hussein · Fra »Dagene«

Taha Hussein (1889-1973) er måske al-Azhars berømteste elev, og samtidigt en af dens største kritikere. Han kom fra fattige kår i det Øvre Egypten, og som blind var den eneste vej, der var åben for ham, koranskolen og islamisk lærdom. Efter at have lært Koranen udenan i den landlige koranskole kom han videre til al-Azhar, hvor han studerede i det første årti i 1900-tallet. Senere læste han videre på Sorbonne, blev dekan på det nyåbnede Cairo Universitet (1925) og senere rektor for Alexandria Universitet og Uddannelsesminister kort før revolutionen i 1952. Alt imens skrev Taha Hussein litterær kritik og fiktion, og særligt bogen om Jahiliya poesien, hvor han afviser den klassiske islamiske datering af de digte, som anvendes til forståelse af Koranen, vakte skandale ved publiceringen i 1926. Han regnes i dag for en grundlægger af moderne arabisk litterær kritik.

Mange af Egyptens store litterater havde oprindeligt studeret på al-Azhar, men bevægede sig siden ind i den moderne kulturproduktion: aviser, magasiner, underholdnings- og faglitteratur, og siden teater, romaner og film. Al-Azhar figurerer derfor en del den tidlige moderne litteratur, men er så godt som fraværende i dag, hvor de intellektuelle typisk har gået på moderne skoler og universiteter.

Stykket er taget fra »Dagene«, den kendteste selvbiografi i moderne arabiske litteratur. Den del, der handler om studietiden på al-Azhar, udkom i 1929. Dette uddrag foregår i året 1902. Den blot 13-årige Taha er kommet ind fra landet til metropolen Cairo for at begynde at studere på det berømte al-Azhar. Han indlogeres sammen med sin bror, som allerede er en etableret og dygtig studerende, og som ikke har al for megen lyst til at tage sig af sit blinde barn af en bror. Her er Taha for første gang blevet ført igennem de støjende og stinkende gader fra sit logi – et mareridt af pres på hans sanser og bevidsthed – og står nu på tærsklen til det berømte og forkætrede al-Azhar.

Jakob Skovgaard Petersen

Fra »Dagene«

Den brise som her ved morgenbønnen snurrede om i al-Azhars gård, mødte hans ansigt med en velkomst og fyldte hans hjerte med tryghed og håb. Denne lette vinds berøring af hans pande, der var våd af sved fra turen gennem byen, var som de kys, som hans mor havde plantet på hans pande fra tid til anden, når han sad derhjemme på landet og læste vers fra Koranen eller når han underholdt hende med en historie, han havde læst henne i koranskolen. Eller når han, det svage blege barn, havde forladt sit afsondrede hjørne, hvor han havde reciteret sura Ya Sin, for at gøre et ærinde eller en tjeneste for sin familie ...

Alle disse tanker vældede pludseligt op i hans unge sjæl. De fyldte den og overtog den, og de udviskede det rå rum og den vanskelige og trykkende vej derhen, ja selv landet og des nydelser blev glemt. De gav ham en følelse af, at det ikke havde været en fejltagelse eller en overdrivelse, dengang da han blev fortæret af længsel efter al-Azhar, og havde følt landet for trangt.

Drengen og hans følgesvend gik nu fremad og krydsede gårdspladsen. Han gik op på det lille trin, hvor al-Azhar selv begyndte.

Den store bedehal under en forelæsning i 1980. Foto: Hans Munk Hansen.

Hans hjerte var fuldt af ærefrygt og ydmyghed, men hans sjæl var fuld af storhed og stolthed. Hans skridt trådte let hen over de slidte tæpper, der fra tid til anden åbnede sig for gulvet nedenunder, som ønskede de at give de fødder der passerede en smule af den velsignelse, som knyttede sig til denne rene jord. Drengen kom til at elske al-Azhar på dette tidspunkt, når de bedende rejste sig fra morgenbønnen, endnu med søvn i øjnene, for at samle sig i en kreds rundt om en søjle, med blikket fæstnet på en lærer, lyttende til hans undervisning i hadith, koranfortolkning, retslære eller teologi.

I dette øjeblik var al-Azhar stille, blottet for den sære støj, som ellers fyldte den fra solopgang til aftenbønnen. Kun hørtes hviskende samtaler, eller undertiden en ung mands rolige og afstemte koranrecitation, eller man kunne støde på en bedende der kom for sent til den fælles bøn, eller fortsatte med at bede efter de obligatoriske bønner. Lejlighedsvist kunne man høre en lærer påbegynde sin time med en spinkel stemme, en stemme der bar præg af at han netop

var vågnet og havde udført bønnen, men endnu ikke havde spist noget, der kunne give kroppen energi og kraft ...

De studerende lyttede til denne stemme med den samme ro og spinkelhed som shaykhens stemme selv. Drengen kunne registrere en stor forskel på de stemmer, som shaykherne lagde for dagen ved morgenundervisningen, og de stemmer de anvendte om eftermiddagen! Om morgenen var de spinkle og søde, endnu med rester af søvnen. Om eftermiddagen var de derimod kraftige og voldsomme, men også med en vis dovenskab, der skyldtes at deres maver var fulde af azhariernes mad, som på det tidspunkt bestod af hestebønner og grøntsager i lage. Ved daggry lød stemmerne, som bønfuldt de de forgangne lærere om medfølelse, mens stemmerne om eftermiddagen angreb de samme hedengangne lærere, som var de fjender. Denne forskel gjorde stort indtryk på drengen og frydede ham.

Han gik nu med sin ven op ad de to trin, som markerede begyndelsen til søjlegangen. En stol var lænket med en stor kæde til en af de velsignede søjler, hvorfra der blev undervist. Her blev han sat ned af sin ven, som sagde: »vent her, så vil du høre en time i hadith. Når min time er færdig, kommer jeg tilbage til dig.« ...

Drengen sad ved siden af søjlen og legede med kæden, mens han lyttede til shaykhens undervisning i hadith. Han forstod ham klart og tydeligt og havde intet imod ham, bortset fra alle de navne, som shaykhen i en stadig strøm hældte ud over over sine studerende, altid med et »vi har fået at vide af den-og-den, gennem den-og-den«. Drengen forstod ikke meningen med disse lange rækker af navne og deres kedelige »af den-og-den'er«. Han længtes efter at shaykhen afbrød disse kæder og nåede frem til beretningen selv. Da han omsider kom frem til den, lyttede drengen omhyggeligt, samlede sin sjæl om den og huskede den og forstod den. Men shaykhens udlægning af den bød ham imod, for den mindede ham om, hvad han havde hørt på landet fra moskéens imam ...

Taha Hussein: al-Ayam. II bog, kap. 3.

Mu'assassat al-Ahram, 2004, s. 138-44.

Oversat fra arabisk af Jakob Skovgaard-Petersen

Fra Afrika til Azhar

Hvorfor studerer afrikanske muslimer i Mellemøsten?

Af Annette Haaber Ihle

Globale nyhedsstrømme skaber udlængsel fra det gængse. Nye forestillinger om verden udenfor sætter gang i folks ønsker om at bevæge sig over grænser til nye kontinenter. Dette gælder også for unge mennesker i et Afrika, som over de sidste 30 år har gennemlevet en udvikling præget af økonomisk nedgang og politisk ustabilitet. I Afrika betyder en svag statsmagt, at de unge i praksis ikke har adgang til samfundets politiske, uddannelsesmæssige og økonomiske ressourcer. I nogle lande – som Nigeria, Ghana og Elfenbenskysten – er de unge menneskers marginalisering også kædet sammen med deres religiøse identitet, idet muslimerne bebor det fattige nord, mens de kristne lever i det ressourcerige syd.

I det muslimske Afrika har en islamisk levevis og et godt omdømme traditionelt ledt til samfundsmæssig anerkendelse. Unge muslimer udtrykker derfor ofte forventninger til, at de gennem en islamisk uddannelse vil få mulighed for at bevæge sig op ad samfundets stige, socialt og materielt. Derfor drømmer mange unge afrikanske muslimer om et studie i Mellemøsten. For disse unge mennesker er religiøse studierejser til mellemøstlige lande den eneste mulighed for at få del i globaliseringens oplevelser og tilbud, og tilmed på en socialt og religiøst acceptabel måde. Med sit store ry har al-Azhar spillet en central rolle for etableringen af denne tradition for religiøse studierejser.

Allerede fra 1200-tallet har vi beretninger om afrikanske lærde på al-Azhar. Det var typisk som et langvarigt ophold på deres pilgrimsvandring tilbage fra Mekka over det afrikanske kontinent til det nordlige Nigeria. I det 17. århundrede var et ophold på al-Azhar næ-

Annette Haaber Ihle, født 1951, arbejder på Carsten Niebuhr Afdelingen ved Københavns Universitet. Hun har skrevet en Ph.D. med titlen »Its all about Morals, Islam and Social Mobility among Young and Committed Muslims in Tamale, Northern Ghana«. Om samme emne har hun endvidere skrevet: »Islamic Morality and Youth Culture, Moral Discourses, – Moral Communities, – and Expectations of Social Mobility among Young Muslims in Northern Ghana«, *Journal of Muslim Minorities Affairs*, vol. 28, 2007. »Islamiske skoler i Tamale, Ghana«, i: *Håndslag* 4/2003, Århus.

sten en obligatorisk del af afrikanske muslimske lærdes uddannelse, og det var her, de stiftede bekendtskab med nye strømninger. Al-Azhar har således traditionelt været en institution, som har formidlet mellemøstlige traditioner indenfor islamisk ret, teologi, mystik, historie, matematik og medicin videre til afrikanske muslimske lærde, og som derudover har givet undervisning i det arabiske sprog, grammatik, poesi og litteratur.

Konkurrenterne

I dag er al-Azhar i skarp konkurrence med andre mellemøstlige religiøse institutioner om at tiltrække, uddanne og dermed påvirke den kommende generation af afrikanske muslimer. Lokale og nationale religiøse centre eller deciderede religiøse universiteter – i Nigeria, Libyen, Syrien, Pakistan, Iran, Saudi Arabien og Sudan – tilbyder nu uddannelser til en muslimsk befolkning på et kontinent, hvor gratis uddannelse til alle er lavt prioriteret. Deres stipendier sætter de unge muslimer i stand til at gennemføre en uddannelse ikke kun i religiøse emner, men også inden for sprog, som f.eks. fransk eller engelsk, og emner som pædagogik, medicin eller jura. Studierne løber typisk over en årrække, ofte som et forløb, hvor den samme studerende tager sin uddannelse i flere tempi fordelt på flere forskellige universiteter, som er indbyrdes forbundne gennem den islamiske tradition, de formidler. Det kan også være mere indirekte gennem de private eller statslige donorer i Mellemøsten, som finansierer uddannelserne. Under uddannelsesforløbet får de afrikanske studerende betalt bolig, dagligt forbrug, bøger og evt. medicin, undertiden i så rigelige mængder, at de under forløbet kan spare op og sende penge hjem til familien. Der er endog institutioner i Syrien og Libyen, som lønner de studerende i op til tre år efter deres tilbagevenden til hjemlandet, for derved at gøre dem i stand til at investere deres tid på at sprede den religiøse viden, som de har erhvervet sig under deres ophold.

I alle større byer på det afrikanske kontinent, som huser en større gruppe af muslimer, vil der sandsynligvis være etableret indtil flere islamiske undervisningsinstitutioner, fra muslimske børnehaver til islamiske universiteter. Desuden vil der oftest også være etableret aften- og weekend-undervisning i koranlæsning, arabisk sprog og an-

dre discipliner inden for den islamiske videnstradition. De allerfleste muslimske børn i Afrika har derfor deltaget i en eller anden form for islamisk uddannelse, for nogle børns vedkommende kun som en del af deres sekulære skolegang, men for mange andre har det været den eneste form for uddannelse, de har modtaget. Fra 1960'erne og frem har store religiøse skoler samlet studerende fra større regioner af Afrika. De har taget emner og fag op, som også findes i den sekulære skole, dog stadig set i et religiøst perspektiv, og har dermed omdefineret, hvad en religiøs uddannelse indebærer. De sproglige kvalifikationer som børn i disse områder mestrer, »begrænser« sig ofte til deres lokale dialekt og arabisk, mens de kun på et mindre sofistikeret niveau, eller slet ikke, taler deres lands nationalsprog. Indtil for nylig foregik undervisningen på disse nye skoler også kun på arabisk, hvilket resulterede i, at de studerende efter endt skolegang kun kunne kommunikere med bestemte, forholdsvis snævre kredse, men nu er nationale sprog, som f.eks. engelsk, fransk og swahili, langsomt ved at vinde indpas som undervisningssprog. Til forskel fra de små koranskoler, der oftest er centreret om én lærer, så tiltrækker disse skoler også sekulære, universitetsuddannede lærere fra hele kontinentet, der kan kvalificere eleverne til at blive optaget på mellemøstlige religiøse institutioner.

Og så af sted ...

De unge kvalificerer sig til udvælgelsen til de mellemøstlige stipendier dels i kraft af at have gået på sådanne velrenommerede skoler, dels på baggrund af en eksamination i den viden, som de har fået her. Men det er også vigtigt for deres succes ved den årlige udtagesprøve, at de har indgået i de sociale netværk, som generationer af lærere og studerende på disse skoler gennem årene har etableret. Selv om den viden, som eleverne erhverver i disse forholdsvis nye masseinstitutioner for islamisk viden, er knyttet til de religiøse tekster, som de unge har lært at forholde sig til, så er det stadig vigtigt at kende de rette mennesker, som f.eks. kan orientere den ansøgende om eksamenskrav, formidle eksamenspapirer, betale deltagelse i eksamen og anbefale den unge til de mellemøstlige institutioner, som organiserer optagelsesprøverne på det nationale niveau.

Personlige biblioteker, bragt tilbage fra studieophold i Mellemøsten.

Mens unge, der ønsker at blive optaget på de Saudi-Arabiske institutioner, skal igennem denne centrale optagelse, så gælder andre procedurer, når de unge kommer fra den mystiske tradition, som den bliver fortolket af de sufi-broderskaber, som er de mest udbredte religiøse institutioner i Afrika generelt. Her er tilknytning til en orden, hvor viden og velsignelser gennem generationer er blevet overført fra lærer til elev, stadig utrolig vigtig for de unges uddannelsesmæssige fremtid. Hvis de unge aspiranter ikke er født og opvokset indenfor familier, som er knyttet til denne lærdomstradition, så er deres eneste chance for at komme i betragtning til et stipendiat, at de går i lære hos en sufi-mester. Kun gennem dennes personlige renommé og hans kontakter til regionale og internationale sufi-broderskaber kan disse unge muslimer gøre sig håb om at komme til f.eks. Libyen og Syrien.

Autoritet og tekst

De unge har en sidste mulighed for at komme af sted, nemlig at deres »religiøse talent« bliver opdaget. Især de iranske shia-muslimer, som først inden for de sidste 10-15 år er blevet etableret som religiøs institution på det afrikanske kontinent, gør brug af denne strategi. Iranerne etablerer en slags lokale aftenskoletilbud i islamisk lærdom for unge mænd, og denne kontakt giver derefter anledning til at tilbyde udvalgte talenter ophold i Iran, Pakistan og Syrien, hvor de kan dygtiggøre sig fortrinsvis i religiøse emner. På denne måde skabes grobund for at etablere en afrikansk shia-muslimsk menighed.

De unge har store forventninger til deres ophold i Mellemøsten, som de mener ikke kun vil introducere dem til globaliseringens moderne livsformer, men som også vil give dem respekteret viden og eftertragtede eksamenspapirer, som de antager vil kunne sætte dem i

stand til at klare sig økonomisk i respektable jobs og positioner, når de kommer hjem. Kun på denne måde vil unge uden særlig ballast, socialt og økonomisk, være i stand til at blive gift og stifte familie – en afgørende faktor for at de unge kan blive anerkendt som voksne i de allerfleste afrikanske samfund. Men de unge muslimer vender ofte tilbage til deres hjemland efter kortere eller længere ophold med blandede følelser, både i forhold til deres mellemøstlige trosfæller, men også i forhold til egen identitet som afrikanere og som muslimer. Mødet med det til tider meget racistiske Mellemøsten, som ser på sorte afrikanere med afsky og manglende respekt, sætter de unge afrikaneres religiøse tilhørsforhold på prøve. I mødet med Mellemøsten har de også svært ved at forlige sig med det arabiske kvindesyn og arabiske kvinders eksklusion fra det offentlige rum, selv om de forsøger ikke at gøre en kritik af arabernes udlægning af islam til en kritik af islam, en øvelse, som ofte forekommer dem temmelig svær. Mange kommer derfor hjem skuffede over de mellemøstlige samfund. De fleste unge afrikanere har aldrig været udsat for nedværdigende racisme i deres hjemlande – de er stolte af deres muslimske identitet, og de har lært at se op til Mellemøsten som det sted, hvor islam bliver praktiseret på den helt rigtige måde. I stedet bliver de mødt med nedværdigende behandling, udenadslære og isolation fra det omgivende samfunds side – en erfaring, de naturligvis har svært ved at forlige sig med, og som piller ved den grundlæggende tillid til de mellemøstlige religiøse autoriteter, som de tog af sted for at lære af.

Og hvad bringer de unge nyuddannede så med hjem? Materielt finder de at Mellemøsten er en guldgrube af moderne varer, som de endda i mange tilfælde har råd til at erhverve sig. Men allervigtigst for dem er det at hjembringe religiøse værker, som både symbolsk og som tekst kan styrke deres position som religiøse lærde i hjemlandet. Man må huske, at det muslimske Afrika, ud over ofte at være synonymt med det fattigste Afrika, også er det analfabetiske Afrika. Mundtlige traditioner spiller en stor rolle på det religiøse felt. Muslimske lærde har traditionelt refereret til vers fra Koranen og hadith, som den er gengivet i deres erindring, når de skulle argumentere for en bestemt udlægning af den religiøse tekst. Dette har afstedkom-

En af de mest velrenommerede institutioner for islamisk uddannelse i Vestafrika.

met en hel del konflikter inden for hierarkiet af muslimske lærde, og de søges nu afhjulpnet (dog stort set uden held) ved at henvise til teksterne selv. Det er derfor klart at med den tekstuelle nyorientering, som også vinder udbredelse i Afrika, bliver skriftlige kilder afgørende for religiøs autoritet.

De unge medbringer også nye holdninger og færdigheder, som vil være vigtige for deres fremtidige virke som muslimer og som borgere. Studerende, der har været i Libyen og i Iran, taler begejstret om, at her følte de for første gang i deres karriere som muslimske studerende at de deltog som ligeværdige partnere i en dialog om de religiøse teksters udlægning. Omvendt gjorde de studerende, der havde været på wahhabistiske institutioner i Saudi Arabien, rede for deres

frustrationer med undervisningsformen her, som bestod af enorme mængder udenadslære på et arabisk, de havde svært ved at forstå. Opholdet havde derfor budt på lange dage, hvor lærernes undervisning blev optaget på bånd, og lange aftner, hvor dette indhold blev lært udenad til næste dages eksamination.

Hjemme igen

Fra at have været »Afrikas bederetning«, det sted de afrikanske muslimer enten rejste til eller drømte om, er al-Azhar i dag blot én af en række konkurrerende institutioner. Den er krævende som få, men uden at rumme de rigere olielandes økonomiske incitamenter. De afrikanske studerende bor i en særlig studentby, og ligesom studerende så mange andre steder er der en stor chance for, at de får få venner fra værtslandet, men mange fra deres egne nabolande, som de nu kommer til at dele bolig og studier med. Med sin størrelse og mere afrikanske identitet har Cairo og al-Azhar derfor været katalysator for mange netværk og begivenheder i Afrika, ligesom f.eks. Paris og London har været det i Europa.

Det er derfor vidt forskelligt, hvor nyttigt de hjemkomne studerende er blevet forberedt til at klare sig i et stadigt mere moderne, individualistisk orienteret og demokratisk Afrika. Nogle kommer hjem med en sekulær uddannelse, nogle også med civile færdigheder, som de kan anvende i deres hjemlands demokratiske udvikling, mens andre kan tale flydende arabisk og udlægge religiøse tekster. Det vil nok give dem høj prestige, men ikke smør på brødet. De har dog alle fået lejlighed til at stifte bekendtskab med nye dele af verden under forholdsvis tålelige forhold. De erfaringer, den viden og den selvtillid, som disse unge erhverver sig under deres ophold på religiøse institutioner har stor betydning ikke blot for de islamiske traditioner, som distribueres videre ud i de afrikanske samfund, men også for de samfundsmæssige skridt, som den muslimske befolkning i Afrika vil vælge at tage i fremtiden.

Den jødiske sheik

Ignaz Goldziher er den moderne islamforsknings geniale grundlægger. I dag er forestillingen om en religiøs, islamofil, jødisk orientalist hinsides vores fatteevne. Men for 100 år siden gav kombinationen god mening. Ikke mindst i Ungarn.

Af Jakob Skovgaard-Petersen

»I mit indre var jeg nu overbevist om, at jeg var muslim. Jeg opdagede, at det var den eneste religion, som selv i sin officielle doktrinære formulering kan tilfredsstille filosofiske hjerner. Min idé var at ophøje jødedommen til et tilsvarende rationelt niveau«. Sådan skriver Ignaz Goldziher i sine erindringer om den dramatiske dag, da han forklædt som muslim tog del i fredagsbønnen i Imam ash-Shafii moskéen i Cairos gravby. Denne følelse af at kaste sig i støvet i bøn til Herren sammen med alle de andre troende forblev et højdepunkt i hans liv.

Goldziher var da 23 år og allerede anerkendt som islam-ekspert både i Europa og i Mellemøsten. Forklædningen var ham imod, men lå lige for. Han var trods alt elev af Hermann Vambéry, hvis årelange rejser forklædt som derwish i Centralasien var så modige og eventyrlige, at selv Richard Burton reagerede på dem med jalousi. Men modsat den slags viktorianske hustlere og renæssancemænd var Goldziher religiøs, og det var hans egen spirituelle identitet og ligevægt, han satte på spil. Hans indlevelse, forståelse og følelse af solidaritet gav ham varige muslimske venskaber. Og det var vel også disse egenskaber, der satte ham i stand til at skrive en række afhandlinger om islam, som endnu i dag står på pensumlisten i ethvert respektabelt Mellemøstinstitut.

Geni og dog barn af sin tid

Hvis man kan lide at læse om vidunderbørn, er Goldzihers opvækst sagen. Han blev født i sommeren 1850 i byen Székesfehérvár i det centrale Ungarn. Faderen, som var læderhandler, var stærkt ambi-

tiøs med sin søns studier, og allerede som fem-årig havde lille Naci, som Ignaz blev kaldt, tilbagelagt studiet af Bibelen på hebraisk. Som syvårig begyndte han at prædike, og fra da af studerede han Talmud i tre fjerdedele af døgnets timer. Som 12-årig udgav han sin første bog, om de jødiske bønner og deres historie, hvorpå han kastede sig over de jødiske filosoffer. Faderens fallit drev i 1864 familien til Budapest, hvor Naci fik sit eget studerekammer til sin allerede anseelige bogsamling. Han blev ekstraordinært optaget på universitetet som 15-årig, hvor han snart vandt medaljer. Vambéry, som var hans lærer i persisk og tyrkisk, introducerede ham til kulturministeren Eötvös, der netop året forinden, i 1867, havde været en af politikerne bag den juridiske ligestilling af jøderne. Stillet over for et så enestående talent tildelte Eötvös Goldziher fire års stipendium til de førende universiteter i Europa med udsigt til et professorat, når hans doktorafhandling var færdig.

Goldzihers *Wanderjahre* blev et triumftog. De begynder hos Fleischer i Leipzig, en fremragende sprogforsker, som gav den arabiske filologi en sikrere og mere systematisk metodologi. Gennem sine mange elever blev Fleischer »hele den europæiske orientalistiks svigerfar«, også for professoren på Københavns Universitet gennem en menneskealder, August Ferdinand Mehren. Mehren var i Leipzig netop i 1868 og var vidne til, at Fleischer hurtigt overlod grundundervisningen til sin nye yndlingselev, teenageren Goldziher, som de andre kaldte »vores lille sheykh«. Fra Leipzig går turen til Leiden og Berlin, hvor han bl.a. studerede jødedom hos de kendte jødiske emancipatorer Steinschneider og Abraham Geiger. Også Geiger havde tidligt interesseret sig for islam og indledt sin karriere med det for sin tid ret banebrydende værk *Was hat Mohammed aus dem Judenthume aufgenommen?* (1832), hvor religioner, som titlen antyder, blev set som historiske størrelser, der udviklede og påvirkede hinanden. I løbet af det 19. århundrede vandt denne indstilling frem på universiteterne, men både inden for kristendommen og jødedommen vakte den modstand i vide kredse.

Islam-forskningens begyndelse

Til trods for at Goldzihers evner i både filologi og judaistik var aner-

Ignaz Goldziher

kendte af Europas førende specialister, var det islamstudierne, der tiltrak ham mest. Det var et felt i sin vorden. En række tekster var blevet opdaget – men på dette tidspunkt sjældent udgivet, endsige oversat – som gav et langt mere nuanceret billede af en islamisk troshistorie. Goldziher kunne her trække på de første kildekritiske undersøgelser af Muhammads liv, samt Theodor Nöldekes imponerende *Geschichte des Korans* (1860), som med den tyske liberale Bibelkritiks redskaber for første gang gjorde Koranens tekst til et egentligt historisk forskningsobjekt. Mens Goldziher var i Leipzig udkom også et andet af islamforskningens banebrydende værker, den østrigske diplomat Alfred von Kremers *Geschichte der herrschenden Ideen des Islams*, som i stil med samtidens store europæiske kulturhistorier udnævnte visse bærende ideer – Gudsbegrebet, profetbegrebet og statsideen – til at have formet den islamiske historie. Det, der især inspirerede Goldziher her var påvisningen af samspillet mellem materielle og ideelle faktorer, men også en universalisme, som påviste store ligheder mellem jødiske, kristne og muslimske grundværdier og i stedet søgte forskellene mellem Europa og den islamiske verden i de historiske faktorer, der prægede ideernes videre udvikling.

Denne oplagt rigtige idé blev hurtigt ret anerkendt på det tidspunkt, men mest i akademiske kredse. Den gryende kristne Muhammedanermision betonedes derimod stærkt islams grundlæggende anderledeshed, og den har haft en ret stor gennemslagskraft i danske skolebøger og præger såmænd den offentlige debat herhjemme endnu i dag. På Goldzihers tid var opfattelsen af islamisk kultur som dybt væsensforskellig fra kristen stærkest repræsenteret i franskmænden Ernest Renans studier af semitisk sprog og tænkemåde fra 1840'erne og 50'erne. Udfra sammenligninger af semitisk og indoarisk sprogstruktur mente Renan at kunne bevise, at semitiske folk manglede forskellige egenskaber, som ariske folk besad, primært evnen til at skabe myter og tænke abstrakt, kunstnerisk og filosofisk. Semitternes geni bestod i deres forståelse af enheden og det absolutte, men denne indsigt skete på bekostning af en fascination og fordybelse i verdens mangfoldighed og variation. Goldziher var chokeret over Renans arbejder og satte sig for gennem sit videnskabelige virke at gendrive dem. Dette var særligt tydeligt i hans første større

Undervisning i al-Azhar moskeen. Undervisningen foregik uden klasser eller eksaminer, og trykte bøger fandtes ikke. Læreren, sheiken, reciterede og gennemgik et klassisk juridisk eller teologisk værk, mens kredsen af elever skrev ned. Efter hvert afsnit skulle eleven læse op, hvad han havde skrevet, så sheiken sikrede sig, at han havde forstået det, og at der ikke havde sneget sig fejl ind. Den dag de var færdige, fik eleverne så et bevis for, at de havde tilegnet sig værket.

værk efter disputatsen, *Der Mythos bei den Hebräern*, som søgte at påvise, at beretningerne i Gamle Testamente ikke er historieskrivning, men netop filosofiske myter. Denne bog gjorde til gengæld Goldziher forhad i Ungarns konservative jødiske kredse.

Sheik på al-Azhar

I mellemtiden var Goldziher kommet hjem til Ungarn med sin disputats og havde således opfyldt sin del af aftalen. Men derhjemme var kulturminister Eötvös død, og protesterne imod at få en jødisk professor på universitetet havde været markante. Den nye minister fandt på at give ham et nyt stipendium for at få ham af vejen. Denne gang til Orienten.

Det blev Goldzihers lykkeligste år. Han rejste til Istanbul, Damaskus, Beirut, Jaffa, Jerusalem og Cairo. Overalt blev han beundret for sit tyrkiske og arabiske og sit kendskab til islamisk religion og litteratur. Højdepunktet indtraf i Cairo, da han med en ministers hjælp fik lov til at foretræde for selveste Sheiken for al-Azhar Universitetet, verdens ældste universitet og den islamiske verdens fremmeste lærdomscenter, med en forbøn om at blive optaget som studerende. Og sandelig, ved et tilfælde var Muhammad al-Mahdi, al-Azhars berømte Sheik i de år, netop opslugt af en diskussion med nogle lærde af et spørgsmål i den ret komplicerede islamiske arveret. Goldziher overhørte diskussionen, og da Sheiken lidt senere vendte sig mod ham og hans usædvanlige andragende, lykkedes det Goldziher at overbevise ham om sin seriøsitet ved at give en fyldestgørende udredning i det arveretlige spørgsmål. Som den første ikke-muslim nogensinde blev Goldziher optaget på universitetet, hvor han gik til studiekredse i teologi og jura og hurtigt blev så populær, at lærere og studerende undertiden også kom til ham med spørgsmål.

Årene 1873-74 var bevægede i Cairo. Byen havde igennem 1860'erne oplevet en hæsblæsende modernisering efter parisisk forbillede, hvor hele kvarterer havde måttet lade livet til fordel for nye elegante strøg og alléer. Hele verdens øverste lag havde for nylig været til stede ved Suezkanalens åbning, og den nys fremkomne ægyptiske presse rapporterede om de nye sæder og skikke. Ikke alle var trygge ved udviklingen og især den store tilstrømning af udlændinge – særligt grækere, italienere, franskmænd og jøder – til Cairo og Alexandria. Slogordet »Ægypten for ægypterne« var ved at blive lanceret. Og i bydelen Abdin holdt en underlig mand, vistnok perser, studiekredse om et moderne islam og prædikede, at alle muslimerne måtte stå sammen og forny deres religion, hvis de ikke alle skulle ende som

trælle under den europæiske imperialisme. Det sted hvor hans taler særligt vandt genklang var på al-Azhar, der med sine særlige kollegier for maghrebinere, levantinere og andre allerede i praksis var en pan-islamisk institution. I sin dagbog fortæller Goldziher, hvordan han blev taget med til en vandpibe på en café i Abdingaden, hvor al-Afghani (for sådan hed pan-islamismens grundlægger) hver dag holdt livlige politiske og teologiske diskussioner med nogle af de mere opvakte studerende. Goldziher blev grebet og stærkt inspireret af manden, og snart blev de venner. Ti år senere mødtes de igen i Paris, hvor al-Afghani og hans elev Muhammad Abduh havde slået sig ned for langt fra den hjemlige censur at udgive det første pan-islamiske tidsskrift, »Det faste Greb«. Ved den lejlighed var al-Afghani yderligere steget i Goldzihers agtelse, nemlig ved at publicere en gendrivelse af Renans teser i et fransk tidsskrift, og han underholdt på det elskværdigste fru Goldziher om tendenser i moderne filosofi.

Da Goldziher i 1874 måtte vende hjem til Budapest, hvor hans far var døende, var han ikke blot blevet om muligt endnu mere lærd, men også en hel del klogere. Og navnlig mødet med al-Afghani havde åbnet hans øjne for fremkomsten af en ny type moderne intellektuel i Mellemøsten, som få af hans europæiske samtidige havde registreret. For Goldziher var det derfor naturligt at følge med i den muslimske presse og korrespondere med ledende muslimske tænkere – noget der i høj grad bidrog til kvaliteten i den del af hans forfatterskab, som omhandler samtidens islam. I Cairo havde han også udviklet en afsky for europæisk selvtilfredshed og overlegenhed over for orientalerne. Og særligt i årene efter publicerede han på ungarsk en række artikler der heftigt kritiserede det britiske og franske koloniale engagement i Mellemøsten. Mødet med al-Afghani var også vigtigt, fordi her erkendte Goldziher, at det var den samme udfordring om emancipation, som muslimerne og jøderne stod overfor; begge måtte lære at bane sig en vej mellem på den ene side en intolerant og reaktionær ortodoksi, og på den anden side en ikke-religiøs assimilationisme. Opgøret med Renan var for begges vedkommende en kamp for at vise, at ingen religion er mere moderne end den anden, og at enhver religion må – og kan – gennemføre reformer for at tilpasse sig verden i dag.

Jødernes slave

Nu begyndte en række produktive, men også meget hårde år for den endnu unge orientalist. Det stod nu klart, at professoratet i semitiske sprog var givet til en anden, en katolsk teolog, og Goldziher fik ret til at docere, men der skulle gå tredive år, før han fik sit professorat. I al denne tid arbejdede han som sekretær i den jødiske menighed i Pest. Ikke nogen dårlig stilling i og for sig, for det var en af de største menigheder overhovedet, der drev hospitaler, skoler m.m. Men for geniet Ignaz Goldziher var det trivielle arbejde en daglig pine og ydmygelse. Med en nietzschesk formulering konstaterer han i sin dagbog: »Jeg er blevet en slave. Jøderne ønsker at have medlidenhed med mig. Det er min tragedie.«

Jøderne i Ungarn havde først fået deres borgerrettigheder ti år forinden, i 1867, og i spidsen for menigheden stod en flok rige industrialister uden kultur og med en vis mistænksomhed over for forfatteren til *Der Mythos bei den Hebräern*. Bogen bevirkede, at Goldziher ikke blev bedt om at undervise på det rabbinske seminar i Budapest, der åbnede i 1877. Goldziher udviklede med årene en foragt for hvad han fandt var den jødiske menigheds materialisme og intellektuelle hulhed. Og hans kærlighed voksede til de store jødiske profeter, folkets evige revsere.

Den første april 1882 forsvandt en fjortenårig kristen pige, Eszter, fra sit hjem i den lille by Tiszaeszlár i det nordøstlige Ungarn. Rygtet gik, at det var jøderne, der havde myrdet hende for at bruge hendes blod til deres påskeritual. I en meget spændt stemning lykkedes det de lokale politimyndigheder at narre en jævnaldrende jødisk dreng, Moritz Scharf, til at vidne, at han havde set sin far og andre jøder slagte hende i synagogen. En mediestorm brød løs, og landet blev delt i dem der troede og dem der afviste anklagen. De femten jøder, der stod anklaget blev frikendt i to retssager i 1883 og 84, men anti-semitiske uroligheder førte landet i undtagelsestilstand, og i 1884 blev et anti-semitisk parti dannet og valgt ind i parlamentet med 17 sæder. Der gik en lige linie fra Tiszaeszlár til den officielle anti-semitiske politik efter første verdenskrig og jødeudryddelserne i 1940'erne.

Som sekretær i den jødiske menighed var Goldziher vidne til anti-semitismens fremkomst. Menigheden reagerede med at udnævne

en endnu rigere og endnu mere patriotisk leder, finansmanden Wahrmann, som muligvis havde været en god leder for jøderne, men ikke var det for Goldziher, hvis dagbøger fortrinsvis består af voldsomme udfald mod manden og hans nedladende attitude. Goldziher mødte også angiveren fra Tiszaeszlár, »das Moritzkind«, i 1883 på stationen i Mainz, hvor den unge mand var på vej til skjul i Amsterdam (hvor han endte som diamanthandler). Goldziher kom også selv fra Holland, hvor han har taget del i verdensorientalistkongressen i Leiden.

Don dobbeltliv

Disse kongresser blev hans overlevelse. Som et andet geni, Kafka, sad han dag ud og dag ind i en menneskealder og arbejdede ene og miskendt som klerk. Sit intellektuelle arbejde udførte han om natten, og fra slutningen af 1880'erne skrev han hvert år i sin femugers sommerferie en bog af en karat, som de fleste andre orientaler på universitetet ikke får skrevet gennem et helt liv. Men modsat Kafka var Goldziher's geni fuldt ud anerkendt i udlandet, for at sige det mildt; der var ingen tegn på anti-semitisme her. Ved den store verdensorientalistkongres i Stockholm i 1889 havde den lidt kejtede Goldziher næppe indfundet sig i kongresbygningen, før den svenske Kong Oskar II greb hans hånd med begge hænder, trak ham med ind i en niche og lovpriste hans geni. Ugen efter tildelte kongen ham kongressens medalje. Med karakteristisk følelsesfuldhed skrev Goldziher om hændelsen i sine erindringer:

»den anden september 1889 har givet mig afbigt for femten års skændsel og fornedrelse og må være kaldet til at give min ånd et nyt opsving. Sådan havde kære venner tiltænkt mig det, og min tak herfor vil gå i arv til mine børn og børnebørn. Siden da har jeg gjort det til en stille vane på Pesach-aften før jeg løfter det store Elias-sølvbæger for at sige »Lovet være du Gud, som forløser os og har forløst vore fædre af Ægypten« da i stille andagt at sige ordene: »Min faders og min moders Gud! Velsign og beskyt din tjener og præst for din elskede Oskar II, Sveriges konge, som har rettet din tjeners sjæl ud, har hevet den fattige ud af støvet og rejst den elendige af sin fornedrelse. Lad ham være lykkelig foran dig, og land hans hus være

lykkeligt. Amen«. Dette ritual vil jeg indføre min familie i, og også efter min død skal det holdes i hævd af mine efterkommere. Og når den nåderige konge en dag bliver kaldt til sine fædre, så skal han hver Pesach-aften signes af en taknemmelig tanke fra mine børn, og Eliasbægret skal ikke løftes uden udtryk for taknemmelighed over for dette elskelige menneske, som bragte lys i mit mørke.«

Men efter hver af den slags kongresser, hvor han blev fejret og typisk skulle præsidere, gik turen hjem på arbejde, hvor han fik en reprimande, hvis han var kommet blot en lille smule for sent tilbage. Dette dobbeltliv stod på i tredive år, indtil han i en alder af 55 endelig blev professor i 1905. På det tidspunkt var Goldziher æresmedlem af en snes videnskabelige akademier og orientalske selskaber, han sad i redaktionen på de vigtigste orientalistiske tidsskrifter, og han havde taget initiativ til udgivelsen af *Encyclopedia of Islam*, en af det 20. århundredes største internationale akademiske kraftpræstationer.

Spændingen mellem den ungarske ydmygelse og omverdenens hyldelse bliver endnu mere ejendommelig, når man betænker, at det ikke skortede på tilbud fra udlandet. Universiteter som Cambridge, Harvard, Halle og Heidelberg tilbød ham lærerstole. Da den ægyptiske prins Ahmad Fuad i 1908 åbnede det, der skulle blive til Cairo Universitet, rejste han selv til Wien for at få den østrig-ungarske udenrigsminister og kronprins Ferdinand til at overtale den genstridige Goldziher til at komme og lede den orientalske afdeling. Senere indlogerede Ahmad Fuad sig ligefrem på et hotel i Budapest, men lige meget hjalp det. Goldziher afviste alle tilbud med en ikke synderligt overbevisende henvisning til sit ansvar for sin søsters børn. Goldzihers biografer har ikke noget bedre bud, end at manden var ungarsk patriot om en hals.

Arven i Israel

Goldzihers patriotisme, hans fromhed og hans foragt for den jødiske menigheds selvtilstrækkelighed gjorde ham også til en kritiker af zionismen. Fra sin opvækst kendte han de store ungarske zionister som Theodor Herzl og Max Nordau. Og det var hans lærer Hermann Vambergy, der – skønt på dette tidspunkt konverteret først til islam og se-

nere til protestantismen – i 1901 satte det berømte møde i stand mellem Herzl og sultan Abd al-Hamid om et jødisk hjemland i Palæstina. Men for Goldziher var der ikke i jødedommen nogen geografisk bestemmelse. I 1873 fandt han, at Jerusalem var fyldt til randen med kristne og jødiske hyklere og svindlere. Hans elev Bernat Heller citerede ham senere for, at »Jødiskhed er en religiøs, ikke en etnografisk betegnelse. Hvad angår min nationalitet, så er jeg fra Transdonau, og af religion er jeg jøde. Da jeg rejste til Ungarn fra Jerusalem følte jeg, at jeg kom hjem. Mennesket er produkt af objektive historiske betingelser. Dets karakter er bestemt af disse betingelser og ikke af dets hjernes kals mål.«

Formanden for den zionistiske Verdenskongres, Max Nordau, inviterede i 1920 den aldrende Ignaz Goldziher til Jerusalem, fordi han var den eneste jøde med tætte venskabsbånd og respekt hos de muslimske lærde i Palæstina. Men Goldziher afviste. Efter Goldzihers død i 1921 købte Chaim Weizmann hele hans bibliotek op og gjorde det til grundstammen i den orientalske samling, da Hebrew University i Jerusalem åbnede i 1925.

Skønt det næppe havde været Ignaz Goldzihers ønske, var det nok det bedste, der kunne ske. Hebrew University har siden etableret sig som et af verdens førende universiteter inden for islamstudier. Og i Ungarn gik det som bekendt den anden vej. Goldziher nåede at trække sig fra det ungarske akademi i protest mod anti-semitisk infiltration efter første verdenskrig. Selv om han blev æret med et mindetur i det ungarske akademi, bar den slags gestus i 1920'erne præg af at skulle rense Horthy regimet for udlandets kritik af anti-semitisme. Under anden verdenskrig omkom 565.000 ud af Ungarns 825.000 jøder, herunder hele Goldzihers familie bortset fra sønnen Karl. Denne havde gemt sin fars manuskripter og efterladte papirer i en hule, men de blev fundet i 1944 og gik tabt. Karl reddede dog dagbogen, som blev udgivet i og gav anstød til en række biografier af Goldziher, som ligger til grund for denne artikel.

Dette materiale gendriver en række af de opfattelser af orientalistikken, som er blevet knæsat med Edward Said's bog *Orientalism*, der i den brede offentlighed og i den akademiske verden har gjort faget

til en form for sydebuk for Europas imperialistiske fortid. Said anklager den akademiske orientalistik for at have legitimeret den europæiske imperialisme i Mellemøsten ved at fremstille muslimerne og islam som europæernes irrationelle og inferiøre modbillede, der aldrig var i stand til selvstændig udvikling, men måtte vente på imperialismen for at modernisere.

Ignaz Goldziher's arbejde tog sigte på det stik modsatte, nemlig at undersøge og påvise udviklingen i den islamiske tro på en række forskellige områder. I sin sidste bog »Retningerne i den islamiske Koranfortolkning« vendte han blikket væk fra, hvad der står i Koranen, og til hvordan muslimer har udlagt den forskelligt gennem historien, og hvordan en egentlig fortolkningsvidenskab har taget form. Det er en historisk præcis analyse af dynamikken i religionen. På lignende måde undersøgte han udviklingerne i den islamiske teologi, dogmatik og jura. Også hans undersøgelser af det tidlige islamiske samfunds brud med beduinernes religion og etos viser en langt mere sofistikeret opfattelse af forholdet til kristendom, jødedom og før-islamisk arabisk religion, end den opfattelse af »lån« og »overleveringer«, som ellers prægede kulturhistorien på det tidspunkt. Her satte Goldziher utvivlsomt nye standarder, og gennem ikke blot sit forfatterskab, men også sine internationale initiativer og sine mange elever bliver han de europæiske islamstudiers sande fader. En af de absolut bedste af Goldziher's elever er danskeren Johannes Pedersen (1883-1977), der kort før første verdenskrig studerede hos ham i Budapest. I 1922 blev Pedersen professor på Københavns Universitet og skrev en række studier af islamisk mystik, bogkunst og lærdomsinstitutioner, som i høj grad fulgte den goldziher'ske linie.

Med sit sikre kildekritiske blik måtte Goldziher også stille sig skeptisk overfor den gældende muslimske udlægning af troshistorien. Særligt hans imponerende analyse af profeten Muhammads udtalelser, Hadith, har vakt bestyrtelse blandt muslimske lærde i det 20. århundrede. Det skyldes, at han anså Hadith for at være kilde til 700-800-tallets islamiske tænkning og teologiske opgrør – snarere end til Muhammads egen levetid i begyndelsen af 600-tallet. Navnlig inden for de seneste 30 år er Goldziher's navn dukket op i islamiske fundamentalistiske afhandlinger som hovedmanden bag en an-

giveligt vestlig orientalistisk-zionistisk plan for at underminere islam med pseudo-videnskabelige argumenter. At Goldziher var jøde, anses ikke for en tilfældighed i disse bøger.

Det var det heller ikke, men Goldziher's jødiske identitet førte ham til synspunkter, som var stik imod, hvad disse fundamentalister forestiller sig. »Det er for dit folk og for mit eget, jeg har virket. Sig det til dine brødre, når du vender hjem« skrev han til en arabisk studerende kort før sin død. Goldziher var som jøde en del af den emancipation, som så jødedommen som en religiøs tradition, der kunne være genstand for udforskning, analyse og kritik. Den kritiske religionshistoriske udforskning af skriftreligionerne, som var påbegyndt af kristne teologer, blev i Goldziher's tid overført til jødedommen af hans bekendte som Abraham Geiger i Berlin og Wilhelm Bacher i Budapest – foruden af ham selv i en række brillante forelæsninger om jødedommens historie, der desværre gik hen over hovedet på tilhørerne på det rabbiniske seminarium. Det var Ignaz Goldziher, der næsten ene mand førte denne tænkning videre over til islamstudierne og dermed gav islam en religionshistorie. Og det var for så vidt også et jødisk emancipatorisk projekt i og med det etablerede religioner som guddommeligt inspirerede, men menneskeligt skabte og dermed også menneskeligt forklarlige og foranderlige. Ingen uvæsentlig pointe i Ungarn ved århundredskiftet. Eller i verden ved årtusindskiftet.

Note

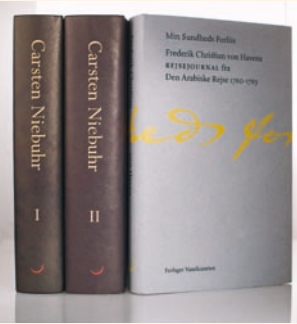
En kortere version af denne artikel har været bragt i Weekendavisen i år 2000.

Litteraturliste

- Conrad, Lawrence: »The Pilgrim from Pest: Goldziher's Study Tour to the Near East (1873-74).« I Netton: *Golden Roads. Migration, Pilgrimage and Travel in Mediaeval and Modern Islam*. London: Curzon Press, 1993, pp. 110-59.
- Conrad, Lawrence: »Ignaz Goldziher on Ernest Renan.« I Kramer: *The Jewish Discovery of Islam*. Tel Aviv, 1999, pp. 137-80.
- Goldziher, Ignaz: *Tagebuch*. Udg. A. Scheiber. Leiden: Brill, 1978.
- Patai, Raphael: *Ignaz Goldziher and His Oriental Diary*. Detroit, 1987.
- Said, Edward: *Orientalism*. London: Routledge, 1978.
- Simon, Robert: *Ignaz Goldziher: His Life and Scholarship as Reflected in His Works and Correspondence*. Leiden: Brill, 1986.
- Waardenburg, Jacques: *L'Islam dans le miroir de l'Occident*. Paris & Haag: Mouton, 1962.

Hidtil udkommet

Rejsebeskrivelse fra Arabien og andre omkringliggende lande, bind 1 og 2

Carsten Niebuhrs *Rejsebeskrivelse*, bind 1 udkom i 2003 og fik årets flotteste og største boganmeldelser. *Politikens* Bjørn Bredal skrev i sin anmeldelse bl.a.: »... dansk verdenslitteratur. Hvilken fest, at rejsebeskrivelsen nu omsider udsendes i en komplet oversættelse, pragtfuld i udstyret og alligevel økonomisk tilgængelig for enhver ...«

Min Sundheds Forliis

Deltagerne i Frederik Vs ekspedition til Arabien 1761-1767 havde pålæg om hver især at føre en rejsejournal. *Min Sundheds Forliis* er en sådan logbog fra rejsen, skrevet af ekspeditionens filolog, Frederik Christian von Haven. Journalen begynder i København og læseren følger ham ned gennem Europa til Istanbul og Kairo og videre til Mokka, hvor han nedfældede de sidste ord blot få timer før sin død.

»... i princippet den helt rette mand at skikke til Arabien. Hvis det altså ikke lige havde været for hans meneskelige egenskaber. Det er ganske vist akkurat disse egenskaber, der gør hans dagbog til så fantastisk læsning, et jammers minde uden lige, en uendelig mængde af højt fornøjeligt »Kagleri og Misforstaaelser« ... En velskrivende skurk.« Bjørn Bredal, *Politiken*.

Carsten Niebuhrs **Rejsebeskrivelse fra Arabien og andre omkringliggende lande**. Oversat fra tysk af Hans Christian Fink og med indledning af dr.phil. Michael Harbsmeier. Tilrettelagt af Anne Rohweder. Bind 1: 528 sider, med gengivelser af 73 kobberstik. Bind 2, 680 sider, 53 kobberstik. 23 × 30 cm, 1. udgave indbundet i lys sejldug; 2. udgave i halvbind af protokollærred og sulfittkardus. Pris 398,- kr. pr. bind (abonnementspris: 298,- kr.). ISBN 87-91393-07-8 (bind 1) og ISBN 87-91393-08-6 (bind 2).

Min Sundheds Forliis. Frederik Christian von Havens rejsejournal fra Den Arabiske Rejse 1760-1763, udgivet af Anne Haslund Hansen og Stig T. Rasmussen. Tilrettelagt af Carl-H.K. Zakrisson. 18,5 × 30 cm, 404 sider, illustreret, indbundet i milimeterbind af lærred og ølpapir. Pris 350,-kr. (abonnementspris 250 kr.). ISBN 87-91393-10-8

Alhambra

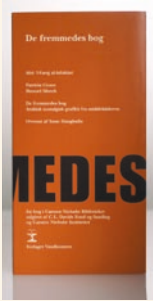
Alhambra i Andalusien er klodens bedst bevarede arabiske palads fra islams klassiske storhedstid, besunget og efterlignet for sin poetiske arkitektur. Alligevel kender vi kun lidt til livet på Alhambra. Oleg Grabar tolker bygningen med afsæt i hvad vi ved fra litteratur, havekunst, teologi og arkitektur andre steder i den islamiske verden.

Oleg Grabar er professor emeritus, Institute for Advanced Study, Princeton.

»Nyoversat klassiker« *Politiken*

Oleg Grabar: **Alhambra**, oversat til dansk af Merete Ahnfeldt-Møllerup og med 82 nye fotografier optaget til denne udgave af professor Hans Munk Hansen. Tilrettelagt af Anne Rohweder. 17,5 × 24 cm, 230 sider, indbundet, 118 illustrationer i farver. Pris 248,- kr. (abonnementspris 198,- kr.). ISBN 87-91393-02-7

De fremmedes bog

I det 10. århundrede indsamlede en iraker digte, som rejsende havde skrevet på murene i de byer, de var draget igennem. Resultatet blev en lille bog om længsel, der i verseform beskriver de rejsende, elskende, ofte utilpassede mennesker der skrev graffiti. Bogen giver et sjældent indblik i dannede menneskers private tanker i den muslimske middelalder.

Patricia Crone arbejder på Institute for Advanced Study, Princeton.

»En perle af poetisk graffiti, af fantastiske fortællinger om sorg og kærlighed og bør læses af alle med interesse for Islam, historie eller graffiti« *Information*

Patricia Crone og Shmuel Moreh: **De fremmedes bog. Arabisk nostalgisk graffiti fra middelalderen**. Oversat af Sune Haugbølle og tilrettelagt af H.C.Ericson. 12 × 24 cm, 220 sider, illustreret. Pris 198,- kr. (abonnementspris 158,-kr.). ISBN 87-91393-09-4

Hidtil udkommet

Den globaliserede islam

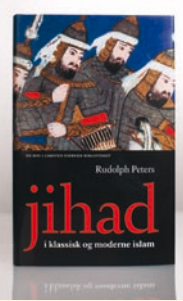

Hvordan har det påvirket islam at brede sig ud over verden de sidste 30 år? En bog om islam på internettet og i de vestlige storbyer, skrevet af en af Frankrigs fremmeste kendere af moderne islam. Olivier Roy er forskningsleder ved CNRS i Paris. Den globaliserede islam udkom på fransk i 2002.

»Det er hans tese, at alle de nye islamiske bevægelser, hvad enten de er liberale, autoritære, spiritualistiske eller militante, pga. globaliseringen og forbindelsen til konkret politik, bærer sekulariseringen i sig« *Præsteforeningens blad*

Olivier Roy: **Den globaliserede islam**, Oversat af Preben Neistgaard Hansen, Kamma Skov og Manni Crone. Tilrettelagt og illustreret med fotoserie af Åse Eg Jørgensen. 13 × 18,5 cm, 240 sider, indbundet. Pris 198,- kr. (abonnementspris 168,- kr.). ISBN 87-91393-01-9

Jihad i klassisk og moderne islam

Begrebet Jihad (hellig krig) er meget levende i den islamiske verden og spiller en vigtig politisk rolle. I Vesten forbindes begrebet med vold og fanatisme. Muslimer, derimod, lægger vægt på, at begrebets egentlige betydning er »bestræbelse imod opnåelse af et religiøst begrundet mål«, og at det kan betegne både forsvarskrig og også fredelige aktiviteter. Peters'

bog om Jihad præsenterer et kildemateriale, der belyser tolkninger af Jihad-begrebet fra profeten til i dag.

Rudolph Peters er professor på universitetet i Amsterdam. Han har bl.a. skrevet *Islam and Colonialism*.

»...læseren får et både godt, nøgternt og nuanceret indblik i begrebets betydning, omfang og fortolkningsmuligheder« *Kristeligt Dagblad*

Rudolph Peters: **Jihad i klassisk og moderne islam**. Oversat af Sune Haugbølle og tilrettelagt af Carl-H.K. Zakrisson. 15 × 24,5 cm, 215 sider, indbundet. Pris 198,- kr. (abonnementspris 158,- kr.). ISBN 87-91393-33-7

Koranen. En meget kort introduktion

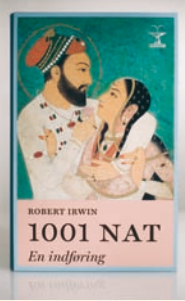
Michael Cooks kortfattede introduktion til Koranens opbygning, dens tilblivelseshistorie og dens indhold har vundet stor udbredelse, især efter den 11. september 2001. Koranen har udgjort en bemærkelsesværdigt stabil kerne i en religiøs tradition, der nu er i sit femtende århundrede. Michael Cook

behandler både Koranens betydning i den moderne verden og i den traditionelle islam og viser dens sammenhæng med andre hellige bøger og klassiske værker i Europas og Asiens gamle kulturer. Michael Cook er professor i mellemøststudier på Princeton. Hans bog om Koranen udkom i engelsk udgave i 2000.

»En spændende, sober og oplysende bog« *Kristeligt Dagblad*

Michael Cook: **Koranen. En meget kort introduktion**. Oversat til dansk af Morten Hecquet. Tilrettelagt af Viktoria Senderovitz. 12,5 × 19,5 cm, 174 sider, indbundet, illustreret. Pris 148,- kr. (abonnementspris 128,- kr.). ISBN 87-91393-03-5

1001 nat. En indføring

En veloplagt lystrejse gennem en af verdenslitteraturens mest eksotiske egne, og en introduktion til både middelalderens Mellemøsten og til vores forhold til araberne.

Robert Irwin er romanforfatter, historiker og journalist med arabisk kultur som speciale.

»Irwins genistreg er tilmed smukt fordansket, og så eventyrligt flot trykt og indbundet

af Forlaget Vandkunsten, at man hører englene over Bagdad og Cairo synge, når man vender det første blad i bogen og ser at det mørkerøde papir er gennemhullet og mønstret som et arabisk vindue mod verden – og os«

»Et lysende eksempel på, at videnskab da ikke er uforenelig med kunsten at fortælle« *Berlingske Tidende*

Robert Irwin: **1001 nat. En indføring**. Oversat af Ole Lindegaard Henriksen og tilrettelagt af Allan Daastруп, Åse Eg Jørgensen og Carl-H.K. Zakrisson. 13 × 22 cm, 358 sider, indbundet. Pris 228,- kr. (abonnementspris 180 kr.). ISBN 87-91393-63-9

Hidtil udkommet

Profetens kappe

Profetens kappe er den sande historie om en ung mullahs liv i den hellige by Qom og om, hvordan han oplevede den dramatiske revolution i Iran i 1979. Bogen bygger på førstehåndsberetninger og giver et fængende billede af nutidens Iran, fortalt med landets shiamuslimske og persiske kultur som baggrund.

Roy Mottahedehs bog er en moderne klassiker – måske den bedste fortælling om præstestyrets Iran overhovedet.

Roy Mottahedeh er professor i islamisk historie på Harvard.

Roy Mottahedeh: **Profetens kappe. Lærdom og magt i Iran.** Oversat af Claus Bech og tilrettelagt af Allan Daastrup, Åse Eg Jørgensen og Carl-H.K. Zakrisson. 14 × 24 cm, 404 sider, indbundet, illustreret med fotografier af Bikem Ekberzade o.a. Pris 269,- kr. (abonnementspris 200,- kr.). ISBN 87-91393-56-6

Abd el-Kader og Forholdene mellem Franskmand og Arabere i det nordlige Afrika

Den danske officer A.W. Dinesen skrev en bog om den algeriske frihedshelt Abd el-Kader efter et ophold i Nordafrika i 1837. »(Jeg) har med stor interesse set, hvorledes de derværende folkeslags nationalitet atter er opvågnet, efter en mange hundredårig slumren, og i den forbindelse har jeg følt

en levende beundring for den mands personlighed, der har kunnet fremkalde en national følelse hos et folk, hvis tilbøjeligheder i årtusinder hang ved en aldeles ubunden forfatning, så at begreber som stat, fædreland og regering bleve fremmede for det...«

A.W. Dinesen: **Abd el-Kader og Forholdene mellem Franskmand og Arabere i det nordlige Afrika.** Med introduktion og udvalgte billeder ved Rasmus Alenius Boserup og François Pouillon. Oversættelser ved Preben Neistgaard Hansen og Manni Crone. Tilrettelagt af Åse Eg Jørgensen og Carl-H.K. Zakrisson. 17 x 23 cm, 196 sider, indbundet. Pris. 249 kr. (abonnementspris 200,- kr.) ISBN 87-7695-030-1.

Kommende bøger

Kvinder og køn i islam

Er islamiske samfund altid kvindeundertrykkende? Er sløret udtryk for tilbagevenden til et gammeldags syn på køn, eller en tilbagevenden til et renere islam, der er godt for begge køn? Den amerikanske kvindeforsker Leila Ahmed giver debatten om kvinder i islam nye perspektiver ved at udforske dens historiske baggrund og følge synet på kvinder og køn helt fra antikken til vore dage.

Leila Ahmed: **Kvinder og køn i islam.** Oversat af Dorthe Bramsen. Ca 300 sider, ca. 249 kr. (abonnementspris ca 200 kr.)

Kvinder i Koranen. Tradition og fortolkning

»En fremragende studie i kvinder i islamiske helligskrifter. Et vigtigt bidrag til forskningen. Der findes ikke andre lignende afhandlinger med dette fokus, selv om emnet og stoffet er så grundlæggende«. John Esposito i anmeldelse af bogens amerikanske originaludgave.

Barbara Stowasser: **Kvinder i Koranen.** Ca. 200 sider, ca 249 kr. (abonnementspris ca kr. 200).

Ret og magt i den islamiske verden

Islamisk lov (sharia) er en central faktor i islamisk politik og kultur. Med nutiden som udgangspunkt undersøger Sami Zubaida i denne bog den islamiske juras oprindelse og udvikling og præsenterer dens tekster, begreber og praksis. Zubaida ser på, hvordan sharia historisk er blevet udformet i sam- og modspil mellem lærde og sultaner,

og med Egypten og Iran som eksempler analyserer han, hvordan sharia er blevet tilpasset den moderne verdens krav.

Sami Zubaida er sociolog, professor emeritus på Birkbeck College, University of London. Han er kendt som en skarp skribent og en fremragende kok.

Sami Zubaida: **Ret og magt i den islamiske verden.** Oversat af Ole Lindegård Henriksen og tilrettelagt af Carl-H.K. Zakrisson og Åse Eg Jørgensen. 16 × 24,5 cm, 304 sider, indbundet. Pris 249,- kr. (abonnementspris 200,- kr.). ISBN 87-91393-96-5

Små paradiser. Blomster og haver i islam

Den orientalske haves trylleri: helhedens hemmelighed ligger i skønheden i hvert lille blad. Rose og natertgal, livstræ og vinranke. I denne samling af de smukkeste litterære og filosofiske tekster om haver og blomster fra den islamiske verden viser Annemarie Schimmel havens betydning i religion, litteratur og billedkunst, og leder os igennem

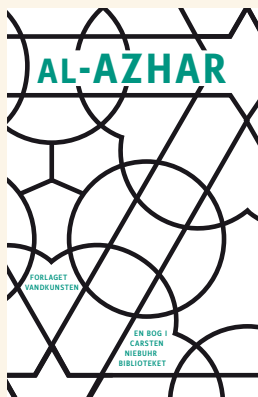
kærlighedens og erkendelsens haver, gennem himmelhaver og denne verdens haver. En bog fuld af duft og inspiration.

Illustreret med delvis nyindkøbte og hidtil ukendte miniaturer fra C.L. Davids Samling.

Annemarie Schimmel: **Små paradiser. Blomster og haver i islam.** Illustreret med islamiske miniaturer fra Davids Samling. Oversat af Henning Goldbæk. Tilrettelagt af Åse Eg Jørgensen og Carl-H.K. Zakrisson. 15,8 x 24 cm, 192 sider, indbundet. Pris 249,- kr. (abonnementspris 200,- kr.). ISBN 978-87-7695-010-1.

Frankeres
som brev

**Forlaget Vandkunsten
Lindgreens Allé 20C
2300 København S**

Al-Azhar

Tre bøger i en: Arkitekten Hans Munk Hansen om bygningsværkets historie og arkitektur; religionshistorikeren Jakob Skovgaard-Petersen om al-Azhar universitetets centrale politiske og religiøse rolle i og uden for Ægypten i det 20. århundrede. Og mellem disse to en genudgivelse af professor Johannes Pedersen veloplagte klassiske bog om al-Azhar universitetet fra 1922.

Indbundet i Cairo i harmonikabind af gul oaseged.

3 bøger i 1: Johannes Pedersen: **Al-Azhar. Et muhammedansk universitet** / Jacob Skovgaard-Petersen: **Al-Azhar 1922-2006** / Hans Munk Hansen: **Al-Azhar moskeens historiske bygningsanlæg**. Tilrettelagt af Åse Eg Jørgensen og Carl-H.K. Zakrisson. 13,5 × 21,3 cm, 328 sider, indbundet i gul oaseged, illustreret. Pris 399 kr. (abonnementspris 299,- kr.). ISBN 978-87-7695-055-2

Få bøgerne tilsendt

Tegn abonnement på Carsten Niebuhr Biblioteket og få automatisk tilsendt alle udgivelser i serien med rabat. Abonnenter modtager desuden gratis Carsten Niebuhr

Bibliotekets lille blad, hvor danske og internationale forfattere behandler temaet for kommende bind. Man kan også tegne abonnement på bladet alene, uden at abonnere på bøgerne. Det koster 80 kr. årligt.

Kopier, skriv af eller klip ud. Kuponen sendes til Forlaget Vandkunsten, Lindgreens Allé 20 C, 2300 København S
Eller bestil bøgerne på www.forlagetvandkunsten.dk

Ja tak!

☐ Jeg tegner **abonnement på Carsten Niebuhr Biblioteket** og modtager løbende blade og bøger.

Jeg sørger selv for eventuelt at afbestille udgivelser. Send mig fra start nedenstående bøger med rabat:

☐ Jeg tegner IKKE abonnement, men bestiller følgende bøger til ordinær bogladepris:

☐ Crone og Shmoleh: *De fremmedes bog*. 198/158 kr.

☐ Rudolph Peters: *Jihad i klassisk og moderne islam*. 198/158 kr.

☐ Oleg Grabar: *Alhambra*. 248/198 kr.

☐ Olivier Roy: *Den globaliserede islam*. 198/168 kr.

☐ Michael Cook: *Koranen. En meget kort introduktion*. 148/128 kr.

Carsten Niebuhrs *Rejsebeskrivelse fra Arabien og andre omkringliggende lande*, i 2 bind, 398/298 kr. pr. bind

☐ Bind 1

☐ Bind 2

☐ Robert Irwin: *1001 nat. En indføring*. 228/180 kr.

☐ *Min Sundheds Forliis*. Frederik von Havens rejsejournal fra Den Arabiske Rejse 1760-1763. 350/250 kr.

☐ Roy P. Mottahedeh: *Profetens Kappe*. 269/200 kr.

☐ Sami Zubaida: *Ret og magt i den islamiske verden*. 249/200 kr.

☐ A.W.Dinesen: *Abd el-Kader og Forholdene mellem Franskmænd og Arabere i det nordlige Afrika*. 249/200 kr.

☐ Annemarie Schimmel: *Små paradiser*. 249/200 kr.

☐ Jakob Skovgaard-Petersen · Johannes Pedersen · Hans Munk Hansen: *Al Azhar*. 249/200 kr.

☐ Jeg tegner KUN abonnement på Carsten Niebuhr Bibliotekets **præsentationsblad**, som koster 80 kr. om året for 3-4 numre. Alle bestillinger tillægges forsendelse.

Navn

Adresse
